

פרק (ע) [ע"א] נביאים.

[א] ותאמר ציון עובני ה' וה' שכחני (ישעי' מט יד). ושיה אם
 אשכחך ירושלים וגומר (תהלים קלו ה), אמר הקב"ה לציון את אומרת
 עובני ה', אם אשכחך אותך אשכח את התורה שנתתי בימין, דכתיב מימינו
 אש דת למו (דברים לג ב): ד"א אם אשכחך אשכח כל הניסים שעשיתי
 לישראל על הים, מה שאמרו לו בני ימינך ה' נאדרי בכח (שמות טו ו),
 ואת אומרת וה' שכחני: [ב] ד"א ותאמר ציון. ושיה א' לזאת אסלה לך
 בניך עובוני (ירמ' ה ז). על התורה שביסלתן שנקרא זאת, שנאמר וזאת
 התורה (דברים ד מד). ועזבתם אותה, שנאמר ויאמר ה' על עובם את
 תורתי (ירמ' ס יב). ד"א אי לזאת שחיללתם את המילה שנקראת זאת,
 שנאמר זאת בריתי אשר תשמרו וגומר המול לכם כל זכר (בראשית יו י).
 ואתם עזבתם אותה, שנאמר כי עזבו בריתך (מ"א יט י), אי לזאת אסלה
 לך ויתרתי על הכל לי עזבתך, שנאמר בניך עובוני וישבעו בלא אלהים
 (ירמ' שם ה ז). השכעתי אתכם בסיני, ואתם הנשבעים באשמת שומרון
 (עמוס ח יד), ואחר כל שעזבתן אותי ואת התורה ואת השבת ואת
 המילה, אלא אומרת עובני ה' וה' שכחני: [ג] ד"א ותאמר ציון עובני
 ה'. אמר דוד חשבתי ימים מקדם שנות עולמים, הלעולם תאנף בנו
 וגוי (תהלים עו ו). מה ראתה לומר עובני ה', אלא אמרה חשבתי כל ימים
 שבראת ולא נגאלתי, חשבתי ימי גדה, שכך אמר הנביא כסומאת הנדה
 היתה דרכם לפני (יחזקאל לו יז), חשבתי ולא נגאלתי, חשבתי ימי לידה,
 שאמר הנביא לכן יתנם עד עת יולדה ילדה (מיכה ה ב). חשבתי ימי
 הדורות, דכתיב שנותיו כמו דור ודור (תהלים סא ז). חשבתי עשרים שנה
 אלו שנתרצה ליצחק אחר עשרים שנה, שנאמר ויהי יצחק בן ארבעים
 שנה בקחתו את רבקה וגוי (בראשית כה כ), ובן ששים הוליד, שנאמר
 (ויהי יצחק) בן ששים שנה בלדת אותם (שם שם כו), חשבתי
 ולא נגאלתי. חשבתי עשרים ושתים שנה ליעקב, (ד) כנגד עשרים ושתים
 שנה שעשה יוסף חוץ [מאביו], ואחר עשרים ושתים שנה נחודע לו,
 שנאמר רב עוד יוסף בני חי (שם מה כח), חשבתי ולא נגאלתי. חשבתי
 המלכויות ע' שנה לבבל, שנאמר (כפי) [כי לפי] מלאת לבבל שכעים שנה

הערות ותקונים

[פ"ע"א] ה' אי לזאת אסלה לך ויתרתי על הכל לי עזבתך שני בניך עובוני וישבעו
 בלא אלהים. הלשון ששובש וגם בכ"ז מופעה המאמר ומתחיל ד"א אי לזאת אסלה לך, ונתרת
 על הכל לי עזבתם, בניך עובוני וישבעו. בלא אלהים. והוא סיפא דקרא מן אי לזאת אסלה
 לך. ו' השכעתי אתכם בסיני כו'. וכ"ח בב"י ותמאמר בלתי מובן. אמר דוד חשבתי ימים
 מקדם שנות עולמים, הלעולם תאנף בנו הרכיב הסדר ב'. פסוקים מתהלים עיו ו' ותהלים פ"ה
 ו' ולדעתי צ"ל העזרמים יונח ה' והוא שם בתהלים עיו ח' ובכ"י מן אג"ב הגי' ד"א ותאמר
 ציון ושיה חשבתי ימים מקדם וגוי. והכתוב הלעולם תאנף בנו לא הובא כלל. (ד) כנגד כ"ב
 שנה שעשה יוסף חוץ מאביו. היינו שנה אחת ה' בבית פוטיפר וי"ב שנה כסותר, ושבע שני

(י"ט"י כ"ט י), ה) וחשבתי של מדי ושל יון ולא נגאלתי, והרי כמה שנים ארם משעברת אותי ולא נגאלתי, ו) שמא השכח חנות אל (תהלים ע"ז י), או שמא האפס לנצח חסרו וגו' (שם שם ט). לפיכך אני אומרת עובני ה': [ד] ד"א ל"ס ה' אמרה עובני ה', אלא אמרה ציון שבני ז) (פ"י השבאים שלי) הזכירוני שנאמר כי שם שאלונו שובינו (תהלים קל"ז ג), והוא לא הזכירני, שנאמר על נהרות בבל וגו' (שם שם א), אבל את אומרת אם אשכחך ירושלים תשכח ימיני (שם שם ה), ולא אמרת אם אשכחך ציון, הוי עובני ה': [ד] ד"א ותאמר ציון עובני ה' מה ראתה לומר כך, אלא אמרה לא שרה שכינתו במקום ונסתלק וחזר שם עוד, האיך שרה במדבר סיני, שמא משטילך שכינתו משם חזר שם עוד, שרה בנוב ושילה ובגבעון משטילך שכינתו משם, חזר שם עוד, אף אצלי שרה ואמר זאת סנוחתי עדי עד (תהלים קלב יד), וטילך שכינתו ולא חזר, ואני אומרת כשם שעשה בכל המקומות אף לי כך עושה, הוי עובני ה' וה' שכחני, ח) אמר לה הקב"ה התשכח אשה עולה (ישעי' מט טו), שמא אשכח האישים והעולות שקיבל מסך, גם אלה תשכחנה ואנכי לא אשכחך (שם שם), א"ר ברכיה חייך שאע"פ שעשית לי טובות הרבה, אף רעות הרבה עשית, ואיני נזכר הרעות שעשית אלא הטובות, גם אלה תשכחנה ואנכי ה' אלהיך לא אשכחך (ישעי' שם), למה מים רבים לא יוכלו לכבות את האהבה (שה"ש ח ו), איזה אהבה אוהב ה' שערי ציון מכל משכנות יעקב (תהלים פ"ב):

פרק (ע"א) וע"ב כתובים.

[א] ה) שיר המעלות רבת צררוני וגו' (תהלים קכ"ט א). וז"ה בכל צרתם לא צר (ישעי' ס"ג ט), לו קרי כשישראל עושין רצונו של הקב"ה בכל צרתם לו צר, וכשאינן עושין רצונו של מקום בכל צרתם לא צר, וכן את מוצא במצרים שעשו תבן וקש ונגלה למשה בסנה הן עושין לבינים ונראה למשה כביכול ותחת רגליו כמעשה לבנת הספיר (שמות כ"ד י), למה שכתוב אנכי עמו בצרה (תהלים צ"א טו), ומלאך פניו הושיעם (ישעי' שם), מלאך שרואה את הפנים בכל יום הוא מושיען, וכן יעקב אומר המלאך הגואל אותי ונני (בראשית מח טו). באהבתו (ישעי' שם), בזכות אברהם אוהבי, שעשרים דור היו שונאין אותי ואני אותם, וכשעמד אברהם

הערות ותקונים

השבע, ושני שנים רעב, ה) וחשבתי של מדי ושל יון ולא נגאלתי והרי כמה שנים ארם משעברת אותי. יש לחקן ארזם. ו) שמא השכח חנות אל או שמא האפס לנצח חסרו. מסוק האפס מוקדם בקרא. ז) פ"י השבאים שלי. הוא הוספת סתרים די לזוואנו. ח) אמר לה הקב"ה התשכח אשה עולת שמא אשכח האישים והעולות שקיבל מסך. דרש עולת כמו עולות וכן איתא בגמרא ברכות ל"ב ע"ב התשכח אשה עולת, אמר הקב"ה כלום אשכח עולות אילים שהקרבת לפני במדבר.

[פ"ב] ה) וז"ה בכל צרתם לא צר, לו קרי כ"י. עין מוסף ל"א ע"א ובתנחומי הרי"ב ויל.

נעשה אוהבי, ובחמלתו (ישע"י שם), בזכות יצחק כשנעקד, שנאמר אל תשלח ירך אל הנער (בראשית כב יב). הוא גאלם (ישע"י שם), בזכות יעקב, שנאמר גאל ה' עברו יעקב (ישע"י סח כ). וינטלם (ישע"י סג שם), בים, וינשאם (שם שם), במדבר, כל ימי עולם (שם שם) בארץ ישראל: דיא וינטלם במן וינשאם במדבר כל ימי עולם בשילה: דיא וינטלם בבנין ראשון, וינשאם בבנין שני, כל ימי עולם לעתיד לבוא, שנאמר שבתי בבית ה' כל ימי חיי (תהלים כז ד): דיא וינטלם במלכות בית דוד, וינשאם במלכות משיח, כל ימי עולם זה הקביה, שנאמר ה' ימלוך לעולם ועד (שמות טו יח):

פרק (ע"ב) [ע"ג] תורה.

[א] ואל שרי יתן לכם רחמים (בראשית מג יג). ושיה פליאה דעת סמני נשגבה לא אוכל לה (תהלים קלט ו). מהו פליאה דעת סמני, דבר שאדם מתקשה בו, כענין שנאמר כי יפלא סמך דבר וגוי (דברים יז ח). פליאה דעת סמני, אמר יעקב איני עומד על הדבר הזה, הכסית הקביה את אברהם וקני שמעמיד הימנו שנים עשר שבטים, שנאמר הכס נא השמיטה וגוי (בראשית טו ה). כשם שבשמים שנים עשר סולות הללו שהעולם מתנהג בהם, כך אני מעמיד סמך שנים עשר שבטים שיהא העולם מתנהג בהן, שנאמר כה יהיה זרעך (שם שם), כיון שעמד ישמעאל והוליד שנים עשר נשיאים, שנאמר שנים עשר נשיאים יוליד (שם יז כ). היה אברהם סבור שמה הן שנים עשר שבטים, שנאמר לו ישמעאל וגוי (שם שם יח), אמר לו הקביה לא מה שאתה סבור, הרי שרה יולדת, שנאמר ויאמר אלהים אבל שרה אשתך וגוי (בראשית יז יט), כי ביצחק יקרא לך זרע (שם כא יב), הוא שאמרת לך כה יהיה זרעך (שם טו ה), וכיון שעמד יצחק ונפל לרבקה ונמצאת עקרה, התחיל אומר האין אתה מקיים מה שאמרת לאברהם כה יהיה זרעך, והרי היא עקרה, שנאמר ויעתר יצחק [לה] לנכח אשתו כי עקרה היא (שם כה כא) ויתרוצצו הבנים בקרבה (שם שם כב), התחילה מצמערת אמרה אם כך אני מצמערת בכרם אחר, ותלך לדרוש את ה' (שם שם), הלא לבית מדרשו של שם, ויאמר ה' לה שני וגומר (שם שם כג), למה אמרה למה זה (שם שם כב), דה בנימסדיא ייב, ויאמר ה' לה, לא מה שאת סבורה אינן עומדין סמך, אלא שני גוים בבטןך, כיון שעמד יעקב ובא לצאת אצל לבן, קרא אותו יצחק, ואמר לו תהא יורע שמסך הקביה מעמיד שנים עשר שבטים, שנאמר ויקרא יצחק אל יעקב ויברך אותו וגומר, ואל שרי וגומר, ויתן לך את

הערות ותקונים

[פ'ע"ג] ה) ויתרוצצו הבנים בקרבה. התחילה מצמערת אמרה אם כך אני מצמערת בכרם אחר. בכ"י נאמר אתר זה היאך אני יכולת לעמוד י"ב שבטים שהתנה הקביה עם אברהם, שנאמר ותאמר א"כ למה זה אנכי ד"ה בנימסדיא שנים עשר. ועיין ב"ר פסיג אות ו' ר' הונא אמר אם כך אני עתיד להעמיד שנים עשר שבטים הלאוי לא עיברתי מנין דיה, וכן תובא בלקת טוב. ג) הלכה לבית מדרשו של שם. עיין ב"ר שם וכי בתי כנסיות ובתי מדרשות ה' באותן

ברכת אברהם וגו' (בראשית כח א ג ד). ברכה שברך את אברהם ואמר לו הבט נא וגו' (שם טו ה). כך הוא מקיימה, וכיון שהלך ונטל לנשיו והוליד שנים עשר שבטים, שנאמר ויהיו בני יעקב שנים עשר (שם לה כב), התחיל רואה יוסף ברמו בחלום, הנה חלמתי חלום וגומר (שם לו ט), התחיל יעקב משמר בדבר אביו, ואביו שמר את הדבר (שם שם יא), וכיון שנמכר יוסף ונחבש שמעון ובא ליטול אף לבנימין, התחיל יעקב צוות או לי, מה אמר איני יודע כך איני עומד על הדבר הזה, כמה שחשבתי מן אבותי להעמיד אני שנים עשר שבטים, הריני פוחת והולך, שנאמר יוסף איננו וגו' (שם מב לו), נתקיימו כל מה שהבטיח לזקן, והריני מחסר והולך, מה כך פליאה דעת ממני וגו' (תהלים קלט ו), איני יודע מה אומר לכם, אלא דבר אחד נשתייר בידו, ברכה שברכני אבא ואמר לי ואל שרי יברך וגו' (בראשית כח ג): [ב] ד"א ואל שדי יתן לכם רחמים, ושיה על זאת יתפלל כל חסיד, לעת מצוא (תהלים לב ו), על זאת יתפלל כל השבטים, שנאמר וזאת אשר דבר להם אביהם וגו' (בראשית מט כח), לעת מצוא, כשיצאו כל השבטים מיעקב אמר להן ואל שדי וגומר, אותו הפה שאמר יוסף איננו ושמעון איננו (שם מב לו), נמצאת לו רוח הקודש קיסעא קיסעא, התחיל כותבא בתפילתו שכל בניו קיימין לעת מצוא שנמצאו לו אבדתו, שנאמר ושלח לכם את אחיכם (שם מג יג), זה יוסף, אחר (שם שם) זה שמעון, ואת בנימין (שם שם) כמשמעו, לכך נאמר על זאת יתפלל [כל חסיד לעת מצוא], כיון שירדו כל השבטים למצרים, והפך פניו ולא ראה אחד מהם, התחיל אומר או לי שמא הם משתתפין אל האומות ונעשין אחת, אמר לו הקביה רק לשטף מים רבים אליו לא יגיעו (תהלים שם לב ו), ומי הם מים רבים, אלו האומות, שנאמר הוי המון עמים רבים כהמות ימים יהמיון ושאון לאומים כשאון מים כבירים ושאון (ישע' יז יב), למה אעייני שנצטערת קיסעא אלא לא לעולם, שנאמר ברגע קמן עזבתך וברחמים גדולים אקבצך (שם נד ז): [ג] ד"א ואל שדי לא היה צריך לומר אלא יתן לכם רחמים לפני המלך, או לפני השליט, כשם שכתוב ויוסף הוא השליט וגו' (בראשית מב ו), ולמה אומר לפני האיש אלא בא וראה אמו קראה שמו יוסף, שנאמר ותקרא את שמו יוסף (שם ל כד), פרעה קרא אותו צפנת פענח (שם מא מה), מצריים קראו אותו אברך (שם שם מג), והניח יעקב כל השמות הללו ולא אמר לבניו אלא ואל שרי וגו' לפני האיש, ולמה בשעה ששלחו אביו אצל אחיו, כיון שהלך תעה וסצאו המלאך שנמסר מן הקביה לשמרו, שנאמר וימצאנו איש וגומר (שם לו טו), אמר לו מה אתה מבקש, אמר לו את אחי אנכי מבקש, כיון שהלך אצל אחיו, מיד השליכו אותו לבור, ואח"כ פשטו את כתנתו, ואח"כ (ג) מכרו אותו ארבע פעמים שנאמר כה אמר ה' על שלשה פשעי ישראל ועל ארבעה לא אשיבנו וגו'

הערות ותקונים

הימים וחלל לא הלכה אלא למדרש של שם ועבר, וכן רש"י עה"ת חביא ותלך לחדש לבית מדרשו של שם. (ג) מכרו אותו ארבעה פעמים. עיין לעיל פס"א בהערה י"ד. (ו) שחי' נטל

(עמוס ב ו). וביון שירדו שבטים למצרים, כיון שראה אותם ריחם עליהם, שנאמר ויכר יוסף וגו' (בראשית מב ח). ויפסד מעליהם וגומר (שם שם כד). מיד ירד המלאך ונראה ליוסף ברמות איש, והיה אומר לו על אלו אתה מרחם, אין אתה יודע כמה צרות עשו בך, שהשליכו אותך לבור, ומכרו אותך ארבעה פעמים, התחיל מקטרג ואומר לפני יוסף, מיד ויתנכר אליהם וגו' (שם שם ז), אמר להם אין אתם יודעין שאני קוסם, ה' שהיה נוטל את הגביע ומרית ועושה עצמו קוסם, אמר להם יודע אני שאתם מרגלין, אלא אם כנים אתם וגומר (שם שם יט), כיון שבאו אצל יעקב, ואמר לו מה אתם סבור שהמלך שבמצרים אמר לנו כלום, אין רחמן הימנו, אלא איש אחד אין אנו יודעין מהיכן שילחו הקביה הוא עומד ומקטרג עלינו בפניו, שנאמר דבר האיש אדוני הארץ אתנו קשות (שם שם ל). כי האיש אמר וגומר (שם סג ה). אמר להן איש הוא שמקטרג אתכם תהיו נושאי חסד לפניו, שנאמר ואל שריתן לכם רחמים לפני האיש (שם סג יג), ולא בפני זה בלבד, אלא בפני כל האומות, ה' שנאמר ונתתם (אותם) לרחמים לפני שוביהם (מ"א ח נ):

פרק (ע"ד) [ע"ד] נביאים.

[א] שמעו דבר ה' בית יעקב (ירמ' ב ד). ושיה כי כאשר השמים החדשים וגו' (ישעי' סו כב) אמר הקביה השמים אמרתי להם דבר וקיימו, שנאמר בדבר ה' שמים נעשו (תהלים לג ו), ואתם אין אתם שומעין, שמעו דבר ה', במלתן כל הדברות, אנכי [ה' אלהיך] (שמות כ ב). כחשו בה' (ירמ' ה יב). לא יהיה לך אלהים אחרים (שמות שם ג). כי מספר עריך היה אלהיך (ישראל) [ה' הודה]. (ירמ' ב כח). לא תשא (שמות שם ז), ואם חי ה' יאמרו אכן לשקר ישבעו (ירמ' ה ב). וזכור (שמות שם ח), ואת שבתותי חיללו (יחזקאל כ כד). כבד (שמות שם יב). אב ואם הקלו בך (יחזקאל כב ז). לא תרצח לא תנאף לא תגנוב (שמות שם יג יד טו), ואתם רצוח וגנוב ונאוף (הושע ד ב). לא תענה (שמות שם טז), כי קמו בי עדי שקר (תהלים כז יב). לא תחמוד (שמות שם יז), חסדו שדות וגולו (מיכה ב ב), במלתן כל הדברות, קיימו דבר אחד ואני אסלח לכם, ואיזה זה שבת, שכן אמר ירמיהו לישראל לא תוציאו משא מבתיכם ביום השבת וכל מלאכה לא תעשו וגומר (ירמ' יז כב), ה' וישבה העיר הזאת לעולם

הערות ותקונים

את הגביע ומרית ועושה עצמו קוסם. בב"ד מציא אות ו' נטל את הגביע והקיש בו, א"ל אני רואה בנביע מרגלים אתם, וכן כמדרש אגדה מקץ מ"ב ג' מלמד שנעשה להם כקוסם נטל את הגביע והקיש בו, וכן בתנחומא תרפס מכבר מקץ אות ח' נטל הגביע והקיש בו. ה' שנאמר ונתתם אותם לרחמים לפני שוביהם, מלת, אותם' חסרת כי ליתא בקרא. וכבי סן אנ"ב חובא הכתוב ויהן אותם לרחמים לפני כל שוביהם [תהלים ק"ו מ"ו].

[פ'ע"ד] ה' וישבה העיר הזאת לעולם (ירמ' י"ז כ"ח) ואם לא תשמעו אלי וגו' (שם שם כ"ז) כי נשבעתי נאם ה' כי לחרבה הוואת הבית הזה (שם כ"ב ה') ככ"י סן אנ"ב איתא שכן אמר להם ירמ' לישראל ולא תוציאו משא מבתיכם. ותפסוקים וישבה העיר ואם לא

(שם שם כה), ואם לא תשמעו אלי וגוי (שם שם כו), כי נשבעתי נאום ה' כי לתרבה יהיה הבית הזה (שם כב ה), לכך נאמר שמעו דבר ה', ואין שמעו דבר ה' אלא שבת, שנאמר מסצוא הפצ'ך ודבר דבר (ישעי נח יד). וכן הקב"ה אמר למשה ואתה דבר אל בני ישראל לאמר [אך את שבתותי תשמרון] (שמות לא יג): [ב] (ז) ד"א שמעו דבר ה' כפרתם בעשיה, קיימו את השמיעה, משל למלך שארש אשה בת אבות, ואמר לשושבינה מה היא מכנסת לי, אמר לו שתי מרגליות מעולות, (ז) שאין להם דמים, וראה אותן משנטלה, הלכה למרחץ ואיברה אחת, והיתה מתביישת לבא אצל בעלה, שמע המלך ואמר לה אבדת אחת שמרי את השניה, ואין כלום רע, כך כשעמדו ישראל על הר סיני לקבל את התורה, הכניסו להקדוש ברוך הוא עשייה ושמיעה, שנאמר כל אשר דבר ה' נעשה ונשמע (שמות כד ו), (ז) אמר הקב"ה איברתן נעשה, קיימו נשמע, שמעו דבר ה': [ג] ד"א שמעו דבר ה' עד שלא תהיו משוטטין ומבקשין דבר ולא מוצאין, שנאמר ונעו מים (ועד) [עד] ים ומצפון ועד מורת ישוטטו לבקש את דבר ה' ולא ימצאו (עמוס ח יב), (ה) ולא עוד שאני רואה האיך אתם מחזירין אחרי ולא מוצאין, ואני משחק בכם, לומר לא שמעתם כשהייתי דר אצלכם, הרי אתם מחזירין בכל העולם, וכן שלמה אומר יען קראתי ותמאנו וגוי, גם אני באירכם וגוי, בבוא כשואה וגוי (משלי א כד כה כו). משל למלך שקרא למסרונה שלו ולא ענתה אותו, כעס ויצא לו למדינת הים, התחילה פורשת בספינות בימים ובנהרות ובמדברות חוזרת לראות דמותו, ולא מוצאה, והמלך שומע ומשחק עליה, ואומר כשהייתי אצלה בקיטון, וקראתי אותה ולא השגיחה עלי, ועכשיו היא מחזרת בכל העולם, אף אני איני משגיח בה, כך אמר הקב"ה (ו) כשהייתי בביתי עמהם, אמרתי להן שמעו דבר ה', ולא הסיתם את אונכם, שנאמר ולא שמעו אלי ולא

הערת ותקונים

תשמעו כי נשבעתי ליתא שם ובאמת מיותרים הם, ולרעתי במקום ואם לא תשמעו אלי, יש לתקן ולהביא ואם לא תשמעו את הרכרים האלה כי נשבעתי נאם ה' כי לתרבה יהיה הבית הזה והוא כתוב אחר (בירמי' כ"ב ה'). (ז) כפרתם בעשיה קיימו את השמיעה משל למלך ב'. בכ"י הג' אבדתם העשייה קיימו השמיעה. והמאמר מהפך יותר עפי' מדרש רב' פ"ג אות י' ושם הובא על הכתוב שמע ישראל וכן איתא שם ד"א שמע ישראל מה ראה לומר לחן כאן שמע ישראל, רבין אמרי לסהיד למלך שקדש מסרונא בשני מרגליות, אברה אחת מהן, אמר לה המלך איברת אחת שמרי את השניה, כך קידש הקב"ה את ישראל כנעשה ונשמע אבדו את נעשה שעשו את העגל, אמר לחן משה אברתן נעשה, שמרו נשמע חוי שמע ישראל. וזה הובא בילקוט עקב סוף רסו תתניד בשם אלה הרכרים רבת, ומאמר תרומה לזה והמשל במגנון אחר נשנה בשמיד סוף פכ"ז ע"ש. (ז) שאין להם דמים. מה היה כתוב שאין להם דמים, פי' שאין לה ערך, והציג אחר המעתיקים שאין לה דמים. (ז) אמר הקב"ה אבדתן נעשה קיימו נשמע. בכ"י אבדתם נעשה שעשו העגל, שני יעש להם עגל מסכת קיימו נשמע. שני' שמעו דבר ה'. (ה) ולא עוד שאני רואה כו' הרי אתם מחזירין בכל העולם. בכ"י ולא עוד אלא שאני רואה תיאר אתם מחזירים בכל העולם, וכל השאר ליתא. (ו) כשהייתי בביתי עמהם אמרתי להן. בכ"י הגי' עמכם וכן 'לכם'.

הטו [את אונם] (ירמ' ז כו) הריני יוצא מכאן, שנאמר הי' אין בציון וגו', (ירמ' ח יט), והן משוטטין בימים וכנהרות ובמדברות ומבקשין דבר, שנאמר ונעו מים [ועד] [עד] ים וגו' (עמוס שם), ורוח הקודש ציוחת ואומרת יען קראתי וגומר גם אני וגו' (משלי שם). שמעו דבר ה', אבל אם תשמעו תשבו בשלום ותחיו, שנאמר [ה'] שמעו ותחי נפשכם (ישעי' נה ג):

פרק (ע"ד) [ע"ה] כתובים.

[א] למנצח בנגינות מוסור לאסף [שיר, נודע ביהודה] אלהים בישראל גדול שמו (תהלים עא ו). וז"ה אתה הראית לדעת וגו' (דברים ד לה), אקר להם משה ה' עד שלא בחר אתכם (נתודע שמו על ידכם, אתה הראית לדעת, וכן) הקביה לא היה אדם יודע שהוא אלוה בכל העולם, שנאמר שפוך חמתך על הגוים אשר לא ידעוך (ירמ' י כה), משעה שבחר אתכם נתודע שמו על ידכם, אתה הראית לדעת, וכן את מוצא בפרעה שאמר לו משה כה אמר ה' אלהי ישראל וגו' ויאמר פרעה מי ה' (שמות ה א ב). נ) אמר לו הקביה אתה אמרת לא ידעתי את ה' (שם שם), כיון שבאו בים היו השבטים מתיראין לירד, מיד נתן נפשו שכמו של יהודה וירד לים, שנאמר היתה יהודה לקדשו וגו' (תהלים קיד ב), מאותה שעה נתודע שמו של הקביה בכל העולם, שנאמר כי מלאה הארץ דעה את ה' כמים לים מכסים (ישעי' יא ט), כשכסה הים את המצרים, אתה הראית לדעת על ידי מי, על ידי יהודה, הוי נודע ביהודה אלהים בישראל גדול שמו (תהלים עו ב):

פרק (ע"ד) [ע"ו] תורה.

[א] ויגש אליו יהודה (בראשית מר יח). וז"ה הלא אב אחד לכלנו וגו' (מלאכי ב י). שנים עשר עבדיך אחים אנחנו בני איש אחד (בראשית מב יג). לא בא"ה מ"ה ולא כמצריים שהן משתחוים לכל סין ומין של ע"א, שנאמר ובגלולי מצרים אל תסמאו (יחזקאל כ ז), אבל אנו חס לנו, אלא אל אחד בראנו (מלאכי שם), ואם כן מדוע נבגד איש באחיו (שם שם), למה אתה תבגד בנו, מתחילה שמצאנו כסף בפי אמתחותינו, ולא החזרנו אותו, שנאמר הן כסף אשר מצאנו (בראשית מר ח), ואת בוגד בנו, ואומר האיש אשר נמצא הגביע וגו' (שם שם יז), הברית שכרת הקביה עם האבות אנו מחללין, ולא עוד אלא תנאין שהתנינו בינינו, לא כך אמרת אם בנים אתם וגו' (שם מב יט כ), ואת אחיכם הקטן וגו', ואבינו לא ביקש ועשינו אף עמו תנאין, שנאמר אם לא הביאותיו אליך וגומר (שם מג ט), ואת אומר האיש אשר נמצא וגו' (שם מר יז), אם כן היכן הוא הברית שהיתנה

הערות ותקונים

[פ'ע"ה] ה' עד שלא בחר אתכם הקביה כן חקנתי כמו שהוא לנכון ככ"י ואת אשר חפנתי מיותר הוא. נ) אמר לו הקב"ה אתה אמרת לא ידעתי את ה', מה חסר ונמצא לנכון ככ"י. וכך אמר לו הקב"ה אתה אמרת [פי ה', הנני גואל את בני ומוריעך מי אני שכן הוא אומר והחוקתי וגו' אותו שאמר] לא ידעתי את ה'.

הקב"ה בתורתו ואמר לנו, ובאחיכם בני ישראל איש באחיו לא תרדה בו בפרך (ויקרא כה טו), וכתוב לא תעבוד בו עבודת עבד (שם שם לט), לכך מדוע נבגר איש באחיו (מלאכי שם): [ב] ד"א ויגש אליו יהודה, ושיה ואהיה אצלו וגומר, משחקת בתבל וגוי (משלי ח ל לא), כך גדל הקב"ה את התורה כל מי שמבקש לשחק בתורה היא משחקת עליו, שנאמר משחקת בתבל וגומר, אין לך חכם גדול משלמה (ה) ועל שבקש לבטל וייד סן התורה, ראה מה אירע לו, אימתי אלא כיון שמלך וישב על כסאו ונטל משנה תורה והסתכל, דכתיב והיה כשבתו על כסא ממלכתו וכתב לו את משנה התורה הזאת על ספר, כיון שראה לא ירבה לו נשים וגוי (דברים יו יח), אמר הריני מרבה נשים וזהב וסוסים (שם שם יז), נשים מנין, שנאמר ויהי לו נשים שבע מאות ופלגשים שלש מאות (מ"א יא ג), סוסים מנין, שנאמר ויהי לשלמה ארבעים אלף אורוות סוסים וגוי (שם הו) וכסף וזהב מנין, שנאמר ויתן המלך הכסף והזהב בירושלים כאבנים וגוי (שם י כז), ג) מיד עלתה תורה אצל הקב"ה, ואמרה לפניו רבש"ע למה אני עוד מטהנת בארץ, אם שלמה חכם שבחכמים ביטלני, מי מקיימני עוד, אמר לה הקב"ה חייך אלף אלפים כשלמה בטליו, וייד מן התורה אינו בטל, מה ביטל לא ייד ביטל, מעלה אני עליו כאילו ביטל את כלה, שנאמר ויאמר ה' לשלמה יען אשר היתה זאת עטך ולא שמרת בריתי וחקותי (שם יא יא), התורה שנקרא זאת, שנאמר וזאת התורה (דברים ד מד), עטך היתה, שנאמר והיתה עמו וגומר (שם יז יט), וכך עשית קרוע אקרע את הממלכה מעליך (שם יא טו), למה, משחקת בתבל ארצו: [ג] ד"א משחקת בתבל ארצו, אלו השכטים שבקשו לבטל דבר מן התורה, אימתי כשראה יוסף החלום ואומר והנה השמש והירח (בראשית לו ט), אמרו לו הבוא נבוא וגומר (שם שם י), כיון שיצא אמרו זה לזה ועתה לכו ונהרגוהו וגוי (שם שם כ), אמר להן הקב"ה אתם מבקשין לבטל דבר מן התורה ואסרתם לכו ונהרגוהו וגומר, נראה מי מקיים דבריו, לא עשה אלא כיון שנמכר יוסף לעבד ונעשה שליט, שנאמר ויוסף הוא השליט וגוי, ויבאו אחי יוסף וגוי (שם טז ו), התחיל אומר להן מרגלים אתם (שם שם ט), אמרו לו לא אדוני ועבדיך באו וגוי שנים עשר וגוי (שם שם י ויג), אמר להם לאו, אלא ילדים אתם גונבים ומוכרים לעבדים, אלא שלחו מכם אחד וגוי (שם שם טז), ובסוף כשנמצא הגביע ביד בנימן, ה) התחיל אומר מי הגנב בנימין בנה של גנבת, שנאמר ותגנב רחל וגוי (שם הגנב בנימין בנה של גנבת, אמך רחל גנבה, שנאמר ותגנב רחל וגוי (שם

הערות ותקונים

[פ'ע"ו] ה) ועל שבקש לבטל וייד מן התורה. עיין שם"ר ריש פ' וארא וייד פ"ט ועיין בתחומא הקדום וארא אות כ' ובהערה י"ח ושם נסמן. ג) נשים מנין. בקרא מוקדם סוסים וכן בתחומא שם תקנתי כסרוון בקרא ע"ש הערה י"ט. ג) מיד עלתה תורה. בתחומא שם תני רשב"י עלה ספר משנה תורה. ד) אמר לה הקב"ה חייך אלף אלפים כשלמה בטליו וייד מן התורה אינו בטל. ה) התחיל אומר מי הגנב בנימין בנה של גנבת. בתחומא הקדום מקץ אות י"ג מי גנב ברה דגנבתא ביישתני בן אסך את, כך היא ביישה את אבינו ותגנב רחל את

לא יט). הרי את גונב, התחילו אומרים לו, (ו) מה נאמר לאדוני (שם מד טו), על יוסף. ומה נדבר (שם שם), על שמעון, ומה נצטרך (שם שם) על הגביע, אלא האלהים מצא את עון עבדיך וגומר (שם שם). אמר להן הקביה מה יכלתם לבטל דבר אחד שאמרתם לנו ונהרגיהו, הרי אתם מבקשין שיטול אתכם לעבדים והוא אינו רוצה, שנאמר ויאמר תלילה מעשות זאת וגוי (שם שם יו). מי שחק לסו, הוי משחקת בתכל ארצו: [ד] (ז) ד"א ויגש אליו יהודה. ושיה אחד באחר יגשן וגוי (איוב מא), (ח) לא כשם שעתידי לעשות בהמות לליותן, בהמות מנגה לליותן בקרניו, וליותן מוציא אש ונוצה לבהמות, שנאמר מנחירו יצא עשן (שם שם יב). כך היה יוסף הנקרא בכור שורו, מקיש בקרניו זה לזה, נוטל לאחיו וחובשן שנאמר ויאסוף אותם אל משמר שלשת ימים (בראשית מב טו), כיון שיצא יהודה ולא יכול יוסף להתאפק, לכך נאמר ליש גבור בבהמה ולא ישוב מפני כל (משלי ד ל):

פרק (ע"ז) [ע"ז] נביאים.

[א] ויהי בעלות המנחה (מ"א יח לו), (א) ושיה תכון תפילתי קטורת לפניך משאת כפי מנחת ערב. (תהלים קמא ב), אין לך חביבה יותר מתפלת מנחה, וכן את מוצא בדניאל שעשה אחד ועשרים יום מתפלל, ולא גענה אלא בתפילת מנחה, שכן הוא אומר ועוד אני מדבר בתפילה והאיש גבריאל אשר ראיתי בחזון בתחילה מועף ביעף נוגע אלי (בעת) [כעת] מנחת ערב, ויבן וידבר עמי ויאמר דניאל עתה יצאתי להשכילך בינה (דניאל ט כא וכב), (ג) כיון שראה יצחק שכך חביבה היא תפלת מנחה לא יצא אלא בה, שנאמר ויצא יצחק לשוח בשדה לפנות ערב (בראשית כד כג). אף דוד כן ביקש, שנאמר תכון תפילתי וגומר, לפיכך כשראה אליהו שכך היא חביבה תפלת מנחה, לא התפלל אלא בה, שנאמר ויהי בעלות המנחה: [ב] ד"א ויהי בעלות המנחה. אמר דוד ואני תפילתי לך

הערות ותקונים

התרפים ופי' אי גנב אוי לך גנב ובביר פציב אות ח' כיון שנמצא הגביע אמרו לו מה גנבא בר גנבתא. (ו) מה נאמר לאדוני על יוסף. ומה נדבר על שמעון ומה נצטרך על הגביע. בביר פציב אות מ' מה נאמר לאבא שבארץ כנען ביוסף ומה נדבר בשמעון ומה נצטרך בבנימין. (ז) ד"א ויגש יהודה ושיה אחד באחר יגשו, בתחומא הקרום ויגש אות ג' נמצא דרש על הכתוב הוה בסננן אחר וע"ש בהערה ט', (ח) לא כשם שעתידי לעשות בהמות לליותן, בהמות מנגה לליותן בקרניו. בכ"י הגוי ושיה אחד באחר יגשו כשם שעתידין בהמות לליות מנגה לליותן בקרניו.

[פ"ע"ז] (א) ושיה תכון תפילתי קטורת לפניך משאת כפי מנחת ערב. הביא מה לראיה על תפלת מנחה וכן במאמר שלאחריו אף דוד כן ביקש כו', ובגמרא ברכות דף ו' ע"ב הביא ר' יוחנן ראי' על לעולם יותר אדם אף בתפלת ערבית מן הכתיב הוה. (ג) כיון שראה יצחק שכך חביבה היא תפלת מנחה לא יצא אלא בה שני' ויצא יצחק לשוח בשדה לפנות ערב. בכ"י הגוי לא התפלל אלא בה. ובגמרא-ברכות כ"ז ע"ב יצחק תקן תפלת מנחה, שני' ויצא יצחק לשוח בשדה לפנות ערב, ואין שיחה אלא תפלה, שני' תפלה לעני כי יעסוף ולפני ה' ישפך שיחו. וכן בביר פ"ס אות י"ד איתא אין שיחה אלא תפלה. ובמדרש שו"ט מזמור ניה אות

ה' עת רצון (תהלים סט יד). ג) לכל דבר נתן הקב"ה זמן ועת, חוץ מן תפלה, אימתי שיתפלל נענה, שנאמר כי לכל חפץ יש עת ומשפט (קהלת ח ו), למה שאלו היה אדם יודע אימתי הוא מתפלל ונענה, ה"י מניח כל הימים ולא היה מתפלל אלא באותו יום, אמר הקב"ה לפיכך איני מודיע לך אימתי את נענה, כדי שתהא מתפלל בכל שעה, שנאמר בספר בן סירה עת וגו' (תהלים סב ט), שאפילו אבות העולם את מוצא שפעמים נענו ופעמים לא נענו, משה גדול העולם התפלל ונענה שנאמר ויעש ה' בדבר משה (שמות ח ט), וכן בכל מקום סלחתי כדבריך (במדבר יד כ), ובא לו שעה ולא נענה, שנאמר ויתעבר ה' בי למענכם ולא שמע אלי וגו' (דברים ג כו), דוד בכל שעה נענה, שנאמר דרשתי את ה' וענני (תהלים לד ה) וכן ויענהו באש מן השמים (ד"א כא כו), ובאה שעה ולא נענה, אימתי כשצם שיחיה הנער, שנאמר ויצם דוד צום ובא ולן ושכב ארצה (ש"ב יב טז), ובסוף מת הילד, למה שעה היא לכל, שנאמר בעת רצון עניתיך (ישעי' מט ח), אמר לו דוד רבון כל העולמים כל שעה שאני מתפלל עשה אותה כעת רצון שתהא עונה, שנאמר ואני תפילתי לך ה' עת רצון (תהלים סט יד), אימתי עת רצון, זו תפלת מנחה, לכך נאמר ויהי בעלות המנחה: [ג] ד"א ויהי בעלות המנחה, אימתי בנה את המזבח, ואימתי תיקן את העצים ואת האבנים, ואת המים אשר בתעלה, ואימתי שחט השור, ואימתי התפלל, ויהי בעלות המנחה, אלא מלמד שהעמיד אליהו את השמש באותו היום, ואמר לו תדע כל זאת בשביל אדניך, בימי יהושע, כשעמד בשביל ישראל שינצחו את שונאיהן עמדת, שנאמר וידום השמש וגו' (יהושע י ג), ועכשיו עמד לא בשביל יהושע, ולא בשביל ישראל, אלא בשביל קדושת שמו של הקדוש ברוך הוא. כיון שאמר לו כך, מיד עמד, שנאמר כי כהר פרצים יקום ה' (ישעי' כח כא), כשהיו בהר הכרמל כמו שעשה שמש בגבעון דום וירח בעמק אילון (יהושע י"ב), בעמק בגבעון ירגו (ישעי' שם), למה, בשביל לעשות מעשיהו זר מעשיהו ולעבוד עבודתו (ישעי' שם), לכך נאמר ויהי בעלות המנחה: [ד] ד"א ויהי בעלות המנחה, ולמה לא אמר אלהי אברהם אלהי יצחק אלהי יעקב, אלא אמר אלהי אברהם יצחק וישראל, אלא אמר אליהו עכשיו אני יודע שנשתקעו ישראל אחר הבעל, ואין יודעין עוד מהו האלהים, ואם אתפלל ואומר אלהי אברהם אלהי יצחק ואלהי יעקב, עכשיו הן אומרים שלשה אלוהות הן, שהרי אף אליה כך ביקש, לפיכך לא הזכיר אלא אחד בלבד, ה' אלהי אברהם יצחק וישראל, אם אין אתה עושה בזכות האבות, עשה בזכות השבטים, שנאמר שוב

הערות ותקונים

ב' שלש תפלות ביום אבות העולם תיקנום יצחק תקן תפלת מנחה, שנ' ויצא יצחק לשוח בשדה לפנות ערב, ואין שיתא אלא תפלה וע"ש בהערה י"ב. ג) לכל דבר נתן הקב"ה זמן ועת, חוץ מן תפלה. עיין מסיקתא דר"כ פסקא שוכה (קניז ע"ב) וש"ס מוסר פ"ה אות ה' ודב"ד פ"ב אות י"ב ומדרש איכה פיג פסוק כמותה באף, וירושלמי סכות פ"ב ה"ט, ועיין במסיקתא וש"ס ומדרש איכה בהערות שלי.

למען עכריך שבמי נחלתך (ישעי' סג יו), וכן הוא אומר ויקח אליהו שתיים עשרה אכנים (למספר שבמי בני ישראל) [כמספר שבמי בני יעקב] (מ"א יח לא) ואמר היום יודע (שם שם לו), הנח לי מה שעשית למצרים, דכתיב וידעו מצרים כי אני ה' (שמות יד ד), והנח לי מה שעשית לאבותינו, שנאמר וידעו הגוים אשר ישארו סביבותיכם (יחזקאל לו לו), והנח לי מה שאתה עתיד לעשות, שנאמר והתקדשתי ונודעתי לעיני גוים רבים (יחזקאל לח כג), אותה שעה כי אתה אלהים בישראל ואני עבדך (מ"א יח ל"ו), אם אין אתה עושה בשביל אברהם ויצחק ויעקב, עשה להודיע כי עכריך אני כבר אסרתי להם הנה אנכי שולח לכם את אליה הנביא (מלאכי ג כג), אם תעשה עכשיו הן מאמינני מה שאתה עתיד לעשות עמדי, ובדברריך עשיתי (מ"א שם), על שמך עשיתי, כל אלו האוכלוסין עשו בשביל הבעל, ואני לעצמך, בשביל שמך, אלא בבקשה ממך אל תביישני מהר ענני, ענני ה' ענני (מ"א שם לו) ענני באש, ענני במים, ענני בעולם הזה, ענני לעתיד לבא, ענני בנביאי הבעל, ענני בנביאי האשרה, ואם תעשה כך, שירה אנו אומרים לפניך, וכן דוד אומר אורך כי עניתני ותהי לי לישועה (תהלים קיח כא):

פרק (ע"ז) [ע"ח] כתובים.

[א] למנצח בנגינות מוזמר לאסף שיר נודע ביהודה וגו' (תהלים עו א וב). וז"ה נודע ה' משפט עשה בפועל כפיו נוקש רשע וגו' (שם פ יז), אין הקביה נתודע בעולמו אלא על ידי שהביא יסורין על הבריות, שנאמר נודע ה' משפט עשה, ואע"פ שהוא מביא את היסורין, מונו את עולמו משפט עם רחמים, שנאמר נודע ה' (תהלים ע"ז א וב) ה' אל רחום וחנון (שמות לר ו), וכן הוא אומר כי כאשר משפטך לארץ צדק למדו יושבי תבל (ישעי' כו ט), ואף הדורות הראשונים ספני שלא ה' יסורין נוגעין בהם, מרדו בהקביה, וכן את מוצא בדור המבול בתיהם שלום מפחד ולא שבט אלוה עליהם (איוב כא ט). ומה אמרו ויאמרו לאל סור מסנו וגומר. מה שדי כי וגו' (שם שם יד וסו), ה' לפיכך כילה אותך, שנאמר ¹ ואלה

¹ ואלה המשפטים נראה ש"ל ואלה חולדות נח שסמל את הראשונים ועשה כהם משפטים וכלה חוון מן העולם וגאמר ואלה המשפטים דכס ג"ס עשה כהם משפטים וז"ל שגאמר ואלה חולדות נח וגאמר ואלה המשפטים ו

הערות ותקונים

[פ"ע"ח] ה' לפיכך כילה אותך שנאמר ואלה המשפטים, ועל זה כתב מהר"ם רי לונגוואז, צ"ע וז"ל שחבר כא"י וגם הרב ר' אברהם בפרושו הקצר דחק בזה לפרשו. והאמת כי המאמר נלקח בחסר ובכ"י מן אנ"כ נמצא החסרון וכך איתא שם ולפיכך כילה אותך, שנאמר [מבוקר לערב יכתו] מבלי משים [איוב ד כ'], אלא שלא נגע בהם משפטים, שנאמר ואלה המשפטים אשר תשים לפניהם, ור"ל מבלי משים שלא נגע בהם משפטים, וחביא ראי' מן ואלה המשפטים אשר תשים, וכן תראה בכ"ר פכ"ו אות ו' פליא אות ה' מבוקר לערב יכתו מבלי משים לנצח יאכרו, ואין משים אלא דין, היך מה דאת אמר ואלה המשפטים אשר תשים לפניהם, ועיין שם"ר

המשפטים אשר תשים לפניהם (שמות כא א). (ציע וציל שחמר כאן) כיון שעשה משפט נחודע, נודע הי משפט עשה, אבל ישראל מתקדש שמו עליהן, שנאמר [נודע ביהודה אלהים] בישראל גדול שמו (תהלים עו ב) :

פרק (ע"ח) [ע"ט] תורה.

[א] ואת יהודה שלח לפניו אל יוסף (בראשית מו כח). ושיה (ה) עיר קטנה (קהלת ט יד), זו גן עדן, ואנשים בה מעט (שם שם), זה אדם וחווה. ובא אליה מלך גדול (שם שם), זה נחש. ובנה עליה מצודים גדולים (שם שם), כי יודע אלהים וגוי (בראשית ג ה). (ז) ומצא בה איש מסכן וחכם (קהלת שם, ג) זה אדם, שנאמר ויקרא האדם שמו וגוי (בראשית ב כ), ואילו היה בגן עדן כשהטעה נחש את חווה לא היו אוכלין מן האילן, ומלט הוא (קהלת שם), האשה אשר נתת עמדי וגוי, ואוכל (בראשית ג יא), שאילו לא הודה שאכל, היה הקביה מחריב גן עדן כשבילם, אלא על ידי שהודה נחגש מגן עדן, שנאמר ומלט וגומר (קהלת שם). ואדם לא זכר (קהלת שם), אמר הקביה אדם לא זכר, אלא אני נזכר, שנאמר (ז) ויקרא ה' אלהים אל האדם וגוי (בראשית ג ח): [ב] (ה) ד"א עיר קטנה, זה דור המבול ואנשים בה מעט, המה הגבורים וגוי (שם ו ד), ובא אליה מלך גדול, זה מלכו של עולם. (ו) ובנה עליה מצודים גדולים, אסחה את האדם וגוי (שם שם ז). ומצא בה (ז) איש מסכן וחכם, זה נח. (ח) ומלט הוא, מכל הבהמה הערות ותקונים

על אות י"א ואלה המשפטים הה"ר מבוקר לערב יכתו כו' ד"א מהו מבלי משום לנחש יאכרו ע"ש.

[פ"ע"ט] (ה) עיר קטנה זו גן עדן. הכוונה על הכתוב ויטע ה' אלהים גן בערן מקדם (בראשית כ' ח'). (ז) ומצא בה איש מסכן וחכם, בקרא כתיב איש מסכן חכם. (ג) זה אדם שני ויקרא האדם שמו וגוי. על מלת חכם דרש זה וזה ה' כחכמת, כמו שתראה גם במדרש ב"ר פ"ו אות ד' אמר הקב"ה למלאכי השרת חכמתו של אדם מרובה משלכם ע"ש. (ו) שנאמר ויקרא ה' אלהים אל האדם, בכ"י הובא הכתוב ויאמר ה' אלהים הן האדם וגוי' (בראשית ג' כ"ב). (ה) ד"א עיר קטנה זה דור המבול, נובע מתנחומא הקדום ויגש אות א' וגם שם הובא על ויגש אליו יהודה דרשות על הכתוב עיר קטנה. והדרוש הזה עיר קטנה זה דור המבול נשנה גם בב"ר פל"ג אות ב'. וכן בקה"ר פ"ט ומדרש זוטא קהלת (צד 126), ויש לחקן לפנינו כאנ"ב עיר קטנה זה העולם ואנשים בה מעט זה דור אנוש ודור המבול, כמו שהוא לנכון בכל המקומות שרשטתי, והכוונה זה העולם כמו שכתב מהר"ו שביט הרשעים נעשה העולם קטן ושפל והאנשים הרבים נעשו מעטים קטנים ושפלים: וראיתי בחירושי הר"ל בב"ר שם אות י"א שהביא באגדת בראשית פ"ח הגי' שנאמר הנה הגבורים אשר מעולם אנשי השם, נראה דרש אנשים בה מעט על הנפילים אנשי השם שחמה גרמו סבת עליית מלך גדול ע"ל. (ו) ובנה עליה מצודים גדולים, אסחה את האדם. כהנחומא ובנה עליה מצודים גדולים שני והגני משחיתם את הארץ (בראשית ו' י"ג) והכוונה על פסוק שלאחריו עשה לך תבת וגו', אולם בב"ר וקה"ר שם הגי' ובנה עליה מצודים גדולים עקקו וכמנן והובא בערוך ע"ה כסן וערך עקם בשם ב"ר, וכמנן הוא קבוץ מהיחיד כמנא. והמדרש הבין מצודים מן צור וכתיב ע"ה צדה כמין ליה. עיין בערוך השלם שם בערך עקם. ובמדרש זוטא שם הערה ע"ג וכמן פ' ערבי, יש לחקן פ' אר"ב. (ז) איש מסכן וחכם זה נח. במדרש זוטא הערה ע"ד הכאתי זה נח עיין ב"ר פ"ל אות ו' שהי' קורין לנח זקן מבוזה לכן דרש מסכן על נח. וזה וחכמת חספסן בוזיה ודבריו אינם נשמעים ובקה"ר שם הביא ראיה על זה נח מן הכתוב כי אותך ראיתי צריך לפני בדור הזה. (בראשית ו' א') נראה כי כוונת המדרש על חכם. (ח) ומלט הוא את העיר כחכמתו,

הטהורה וגומר, גם מעוף השמים וגוי (בראשית ז ב וג), ואדם לא זכר
אמר הביה אדם לא זכר אני נזכר לו ויוזכר אלהים את נח. (שם ח א) :
[ג] (ט ד"א עיר קטנה זה דור המדבר, י) ואנשים בה מעט, אלו ישראל,
דכתיב כי אתם המעט (דברים ז ז), ובא אליה מלך גדול, זה מלכו של
עולם, יא) ובנה עליה מצודים גדולים, הרף ממנה ואשמידם (דברים ט יד).
ומצא בה איש מסכן וחכם, זה משה, דכתיב עיר גבורים עלה חכם (משלי
כא כב), ומלש הוא, לולי משה בחירו וגומר (תהלים קו כג). ואדם לא זכר,
אמר הקביה ואדם לא זכר, אלא אני נזכר, שנאמר ויוזכר ימי עולם משה
עמו (ישעי' סג יא) : [ד] (יג ד"א עיר קטנה זה בית יוסף, ואנשים בה
מעט, אלו השבטים, שנאמר ואני מתי מספר (בראשית לד), ובא אליה מלך
גדול, זה יוסף, שנאמר שמני אלהים לאדון (שם מה טז, יז) ובנה עליה
מצודים גדולים, ויאמר אליהם מרגלים אתם, ומצא בה איש מסכן וחכם,
זה יהודה, ומלש הוא, אנכי אערבנו (שם סג טז, טז) ואדם לא זכר, אמרו
לא דיין שלא זכרו אותו, אלא עשה אותו שליח עליהן, שנאמר ואת יהודה
שלח : [ה] (מז ד"א ואת יהודה, וזשיה זאב וסלה ירעו כאחד וגוי) (ישעי'
סה כה), בעולם הזה הזאב רודף אחר הסלה, ארי אחר השור, לעתיד
לבוא הכל מתרפאין, ונחש אינו מתרפא, אלא ונחש עפר לחמו (שם שם),
ולמה מפני שהחזיר את הכל לעפר, שנאמר כי עפר אתה ואל עפר תשוב
(בראשית ג יט), לפיכך אין לו רפואה לעולם, אלא ועפר תאכל (שם שם
יד), ואף לעתיד לבוא ונחש עפר לחמו, וכשם שהנחש אין לו רפואה לעולם,
כך האומר לשון הרע על חבירו אין לו רפואה לעתיד לבוא, שנאמר אם

הערות ותקונים

מכל הנהמה הטהורה וגוי בתנחומא הובא הכתוב בא אתה וכל ביתך אל התבה (בראשית ז'
א). ובכ"ר שם הניי ומלש את העיר כחכמתו ויעל עולות כמובן [בראשית ח' כ'] ובקה"ר שם
הובא ומלש הוא את העיר כחכמתו דהוה אמר להו ווי רקיאי למחר סבולא אחי כו'. והוא
הוספה עיין בכ"ר ס"ל אות ז' (ט ד"א עיר קטנה זה דור המדבר, תנחומא שם וסבולא בילקוט
קהלת רמז קפ"ט בשם התנחומא ובכ"ר שם לא הובא ויחד רק המאמר מאות ב' ובקה"ר
היבא הרבה דרשות אבל הדרש מאות ג' לא הובא שם וכן לא הובא במדרש וזוטא. י) זה
דור המדבר ואנשים בה מעט אלו ישראל, בתנחומא שם עיר קטנה זה המדבר ואנשים בה
מעט זה דור המדבר, יא) ובנה עליה מצודים גדולים הרף ממני ואשמידם, בתנחומא ובנה עליה
מצודים גדולים, אימתי בשעה שעשו ישראל את העגל, מה כתיב הרף ממני ואשמידם. יג) ומלש
הוא, לולי משה בחירו וגוי, בתנחומא הובא הכתוב למה הי יתרה אפך בעמך (שמות ל"ב
י"א), יג) ד"א עיר קטנה זה בית יוסף ואנשים בה מעט אלו השבטים, בתנחומא, שם, וכן
בקה"ר שם עיר קטנה זה מצרים ואנשים בה מעט אלו אחי יוסף, ובקה"ר מובא ראי מהכתוב
וירדו אחי יוסף עשרה, ובמדרש וזוטא עיר קטנה זה מצרים ואנשים בה מעט אלו עשרת השבטים,
יד) ובנה עליה מצודים גדולים ויאמר אליהם מרגלים אתם, וכ"ה בתנחומא, אבל בקה"ר גי'
אחרת ובנה עליה מצודים גדולים אלו שלש גזרות שגזר כו'. וכיה גם במדרש וזוטא והוא
סב"ר מציא אות ד' ועיין במדרש וזוטא הערה ע"ה. טו) ואדם לא זכר, אמרו לא דיין שלא
זכרו אותו, אלא עשה אותו שליח עליהן, שג' ואת יהודה שלח, הלשון משובש ויש לחקן כמו
שחזר במדרש וזוטא ואדם לא זכר אמר הקב"ה אתם לא זכרתם אותו, אני אזכור אותו, שג'
ואת יהודה שלח לפניו, וכן הוא במדרש קה"ר שם וכן סיים ככל מאמר ומאמר, טז) ד"א ואת

ישוך הנחש וגוי (קהלת י יא), כך אין יתרון לבעל הלשון (שם שם), וכן דוד אומר מלשני בסתר וגוי (תהלים קא ד), יו (בזוהר פ' שלח עשיה אמר ר"ש על כלא מחיל הקביה בר מן לישנא בישא): [ן] יח ד"א זאב וטלה [ירעו כאחד], משעה שנמכר יוסף לא יצא בנימין שנמשל כזאב עם השבטים שנמשלו כטלה, שנאמר שה פזורה ישראל (ירמ' נ יז), שנאמר לא ירד בני עמכם וגומר (בראשית מב לח), וביון שנתודע יוסף ירד עמהם, שנאמר וישא עיניו וירא את בנימין וגוי (שם מג כט), ואר"י כבקר יאכל תבן (ישעי' שם), בכור שור הדר לו (דברים לג יז), ונשתלח אריה אצל הבקר, שנאמר ואת יהודה שלח וגומר, ואריה כבקר יאכל תבן (ישעי' יא ז), למה שאין עוד קנאה ביניהם, שנאמר וסרה קנאת אפרים (ישעי' יא יג), אף לעתיד לבוא כשיעמוד משה המלחמה מן יוסף, ומשיח בן דוד מן יהודה, אזרים לא יקנא את יהודה ויהודה לא יצור את אפרים (שם שם):

פרק (ע"ט) [פ] נביאים.

[א] ויהי בעלות המנחה (מ"א יח לו), ושיה כחוש השני וגומר, כסגדל וגוי (שה"ש ד ג וד), כחוש השני שפתותיך, נ הייתם אומרים נעשה ונשמע, נ) כחוש של פרוכת, שהיה סבדיל בין קודש לחול, כך הבדלתי אתכם מכל האומות, למה נמשלו ישראל בפרוכת, ז) א"ר ברכיה שלא היה בכל כלי בית המקדש משובח מן הפרוכת, ה) (וכך שנינו בפרק אחרון משקלים) ארבעים אמה היה ארכה, ועשרים רחבה, ארונה על שבעים

הערות ותקונים

יהודה ושיה זאב וטלה ירעו כאחד כו', בכ"ר ריש פציה בתנחומא הקדום ויגש אות מ' דורש ג"כ על הכתוב הזה, והמסדר מן אג"ב קצר בלשונו והוסיף איזה דברים ע"ש וע"ש בהערות שלי. יו) בזוהר פ' שלח כו', זה הוסיף מהר"ם די לונאנו בגליון והובא פנימה. יח) ד"א זאב וטלה ירעו כאחד, משעה שנמכר יוסף כו', לקוח מן תנחומא שם אות ט' והלשון מקושע באג"ב ויש להשלימו מן ב"ר שם: ותנחומא שם וכך איתא שם: ד"א זאב וטלה ירעו כאחד, זאב זה בנימין, שני בנימין זאב יוסף כו', וטלה אלו השבטים, שני שם פזורה ישראל וגוי (ירמ' נ יז), ירעו כאחד, אימתי כשירד בנימין עמהם, והי' יעקב אומר לא ירד בני עמכם (בראשית מ"ב ל"ח), כיון שהגיע השעה וירד עמהם, הי' מסעצין אותו ומשמרין אותו, וכן יוסף וישא עיניו וירא את בנימין אחיו בן אמו וגוי (שם מ"ג כ"ט), אריה זה יהודה, שנאמר גור אריה יהודה (שם מ"ט ט'), כבקר זה יוסף, שני בכור שורו הדר לו (דברים לג יז), יאכל תבן, שנמצאו אוכלים כאחד, שני וישבו לפניו וגוי (בראשית מ"ג ל"ג) למיכך ואת יהודה שלח לפניו.

[ב] ויהי בעלות המנחה, הביא זה הכתוב, גדרש בסוף הזקק על הכתובים במלכים נ. ה) הייתם אומרים נעשה ונשמע, ככ"י הגי' כשאמרתם נעשה ונשמע, נ) כחוש של פרוכת שהיה סבדיל בין קודש לחול, במדרש וזאב שיר השירים מ"ד איתא כחוש השני שפתותיך זה הפרוכת שהיה סבדיל בין כהן גדול לעם, וכן הובא בילקוט שה"ש כ"ב כחוש השני ושאב זה מן מדרש וזאב, ד) א"ר ברכי' לא מצאתי מובא בן בשמו, ה) כך שנינו בפרק אחרון משקלים זה הוסיף מהר"ם די לונאנו, ור"ל מה שהובא ארבעים אמה הי' ארכה הוא במשנה שקלים פ"ה מ"ה ותמיד כ"ט ע"ב חולין צ"ב, וכן נשנה בתנחומא הקדום ויקהל אות י' ושם איתא פרוכת עוביה ספח ועל שבעים ושנים נירים היתה נארגת, ועל כל נ"ז ונימח כ"ד

ושניים (ז) ניסים, והחוט כפול לעשרים וארבעה, (ז) והכל מתאווין לראותה, והרואה אותה לא היה שבע הימנה, שלא היה צורה בעולם משובחת כמותה, ולא היתה צורה בעולם שלא הי עליה, שנאמר מעשה חושב (שמות כו א), (ח) עשה אותם כרובי סדרין סדרין של צורות, כך הייתם לפני, כחוט השני שפתותיך. (ט) ומדברך נאווה (שהיש שם), (י) כשאמרתם למשה אם יוספים אנחנו וגו' (דברים ה כב). לפיכך אמרתי למשה הטיבו כל אשר דברו (שם שם כה), ומה שכר קבלו, מיד זכו (י) שיעמדו מהם נביאים, שנאמר נביא אקים להם (שם יח יח). (י) ומדברך נאווה, כשאתם מדברים בדברי תורה: דיא ומדברך נאווה המדבר שבכם נאה לפני, על אחת כמה וכמה (י) מיושב שבכם, ואיזה הוא המדבר, אלו עם הארץ שאין יודעין לא לקרות ולא לשנות ולא לדרוש, כמדבר שאינו מגדל פירות, והן נכנסין לבתי כנסיות ולבתי מדרשות, ומברכין ברוך יוצר המאורות ומחיה מתים, שהוא ברא ומחיה מתים, והן עונים אחריו אמן, ואומרים מאמינן אנו שהוא מחיה מתים, והוא שכרא את העולם, אפילו אין בידן (י) אלא שכר אמן זה דים, לכך ישעיה נותן שבח לפני הקב"ה ה' אלהי אתה ארוםסך (ישעי' כה א), אלו אין בידינו אלא הודייה, שאנו מודים לך דינו, כי עשית פלא (שם שם), (ט) פלאים מעשי ידיך גדלת (צ"ע), ואת מדרק עמס, כל כך למה, כדי לתן להן שכר, הייתי אוסר שיטלו שכר על התרומה, ועל המעשרות, ועל חלה, (טו) ועל מילה ותפילין, ושבת ומועדות, ועל המזוזה ועל הציצית, אבל על האמן הזה שהן אומרים בבתי כנסיות ובבתי מדרשות את נותן שכר, עשית (פלאים) [פלא] עצות מרחוק אמונה אימן (שם שם), לכך נאה לשבח לרומם, שאין את מאבד שכר

הערות ותקונים

חומין ארכה ארבעים אמה ורחבה עשרים אמה. וכן חובא זה במדרש שמ"ר פ"ג אות ד' ותנחומא הנדפס סכר ויקח ז' וחמרים בשמ"ר ובתנחומא המלות, ועל כל נימה ונימה כ"ד חומין ארכה ארבעים אמה ורחבה עשרים אמה" ונמצא לנכון בתנחומא הקדום. והמסדר מן אניב במקום, ועל כל נימה ונימה כ"ד חומין, תביא, והחוט כפול לעשרים וארבע". והנה מה שהובא פרוכת ארכה ארבעים ורחבה עשרים, מדבר בפרוכת של אולם שהי' כן אך פרוכת של היכל היה ארכה עשרים ורחבה עשרה, ושל משכן הי' ארכה עשרה ורחבה עשרה כ"כ מהר"ו ועיין רש"י בחולין שם. (ז) ניסים, וכ"ה הגי' בחורין ובתמיר (ובתנחומא הערה ל"ז נדפס בטעות בחולין ובתמיר הגי' נרים צ"ל ניסים) ובשקלים הגי' נימין ולפני בעל הערוך היתה הגי' גם בשקלים נירין ובתנחומא הקדום הגי' נירים. והוראתה (וועבערפארען). (ז) והכל מתאווין לראותה. דברי המסדר. (ח) עשה אותם כרובים סדרין סדרין, מלת "כרובים" ליתא בכ"י. (ט) ומדברך נאווה, בכ"י ומהו ומדברך נאווה. (י) כשאמרתם למשה אם יוספים אנחנו וגו', בכ"י סיים אחר זה, וכי נאווה היה הדבר, בעונתי אכרתם אותי לפיכך אמרתי למשה הטיבו כל אשר דברו. (י) שיעמדו מהם נביאים. בכ"י שיעמדו להם נביאים. (י) ומדברך נאווה כשאמרתם מדברים בדברי תורה. בכ"י מתחיל ד"א ומדברך נאווה. (י) מיושב שבכם, בכ"י היישוב. (י) אלא שכר אמן זה. בכ"י אלא שכר זה ומלת "אמן" ליתא. (טו) פלאים מעשה ידיך גדלת ואת מדרק עמס, הרכ מהר"ם די לונגאנו הוסיף, "צ"ע" כי הלשון בלתי מובן, ובכ"י כן אניב איתא כך פלאי פלאים מעשיך מתמך גדולות ואת מדרק עמס והמלה "מתמך" אין לה הבנה. (טו) ועל מילה ותפילין ושבת ומועדות ועל המזוזה ועל הציצית. יותר נכון כמו שהוא בכ"י על מילה ותפילין וציצית ומוזוזה

מצוה בין קטנה ובין גדולה : ד"א ומדברך נאווה. יו) ואין מדברך אלא מנהג, בנהג נאה ברכותיהם, כיצד, מברכין על המאורות, וקורין קרית שמע ומתפללין. יח) וקורין בתורה, קורא כהן בראש, לוי שני, ישראל שלישי, ומפטירין בנביא, ועומדין ומתפללין, ועוברין לפני התיבה, כהנים פורשים כפיהם, ומברכין את ישראל, הרי מנהג נאה, יט) כחוש השני, זה אפוד, ומדברך זה החושן, שהיו אבנים טובות קבועות בו סדרין סדרין, ושמות שבטים כתובות עליהן. איר אחא ולמה נקרא שמותן של שבטים על האבנים, אלא מפני שכולן נקראו כהנים בסיני, שנאמר ואתם תהיו לי ממלכת כהנים (שמות יט ו), אמר הקביה אפשר שיהי' כולן מקריבין על גבי המזבח, אלא יהיו כולם כתובים שמותם על לבו של כהן גדול, כשיהא כהן גדול נכנס להקריב לפני [ולפנים] כל אחד ואחד מהן כאילו כהן גדול לפני לכוש בגדי כהונה, כפלח הרימון, זה הציץ, מבעד לצמחך, זה הנזר, שהוא קשור מאחוריו : ד"א כפלח הרימון רקתך. כ) הרקים שבישראל מלאים מצות כרמון, מבעד לצמחך, כח) שהן מצמטתין (פ"י מתקבצין), ועומדין צפופין בבתי כנסיות ושותין דברי תורה בצמא. כג) כמגדל דוד צוארך, זה בית המקדש, שנמשל כצואר, ולמה, כשם שצואר יותר חכיב מכל הגוף, שאם ינסל אחד מאיבריו של אדם יש לו חיים, נשל הצואר אין לו חיים, כך אין לישראל חיים משחרב בית המקדש : כד) ד"א כמגדל דוד [צוארך] כשם שצוארו של אדם גבוה מכל איבריו, כך בית המקדש גבוה מכל העולם, שנאמר ויניחני (על) [אל] הר גבוה מאוד (יחזקאל מ ב), וכתוב על הר גבוה עלי לך (ישעי' מ ט) : ד"א כמגדל דוד צוארך. זה אברהם, כשם שכל איבריו של גוף תלויין בצואר, כך כל ישראל תלויין באברהם, כד) שנאמר מגן אברהם, אלף המגן תלוי עליו (שה"ש שם), עושה חסד לאלפים (שמות כ ו), דבר צוה לאלף דוד (תהלים קה ח), בזכות אברהם נתלה עליו עד אלף דוד, בזכות ג' האבות על אחת כמה וכמה. כל שלמי הגיבורים (שה"ש שם), יכול בגיבורים מסש הכתוב מדבר, לאו אינו מדבר אלא בצדיקים, שנאמר גיבורי כח עושי דברו (תהלים קג כ) :

הערות ותקונים

ושבת ומועדות. יז) ואין מדברך אלא מנהג, דבר בערבי הוא נחג בעברי עיין ערוך בערכו. יח) וקורין בתורה ומפטירין בנביא כהנים פורשים כפיהם. היינו בשבת ויו"ט. יט) כחוש השני זה אפוד ומדברך נאווה זה החושן. בקה"ר פ"ד כחוש השני זה נזר הקדש, ומדברך נאווה זה הציץ. כ) הרקים שבישראל מלאים מצות כרמון. מנהגיהן ל"ו ע"א. כח) שהן מצמטתין, הוספו מהרים די לונזאנו, פ"י מתקבצין, הוא מלשון צמחו כבוד חיי (איכה ג' ג'), ענין חבור והדוק. ובעל הערוך ערך צמח הביא בשם הילמרנו ואת יהודה, שהוא מצמחן, לבתי כנסיות ושותין דברי תורה בצמאה, ובסדרש שה"ש שם מבעד לצמחך המצומתין שבכם. כג) כמגדל דוד צוארך, זה בית המקדש שנמשל כצואר כשם שצואר כו', כמדרש שיר השירים שם כמגדל דוד צוארך זה בית המקדש ולמה סדמה בצואר כו', והר"ל ציין שם לעיין באג"ב שלפנינו. כד) ד"א כמגדל דוד צוארך כשם שצוארו של אדם גבוה מכל איבריו כו'. כמדרש שה"ש שם ד"א מה צואר זה נתון בגבהו של אדם כך בית המקדש נתון בגבהו של עולם. כד) שנאמר מגן אברהם, לא

[ב] ד"א כחוש השני [שפתותיך]. זה אליה בשעה שאמר לישראל עד מתי אתם פוסחים וגומר (מ"א יח כא). ומדברך נאווה, בשעה שאמר והיה האלהים אשר יענה באש הוא האלהים וגומר (שם שם כד), מיד ויען כל העם ויאמרו טוב הדבר (שם שם). ומדברך נאווה, שעשית לישראל לומר ה' הוא האלהים ה' הוא האלהים (שם שם לט), כפלת הרימון רקתך. זה דורו שהיו רקים מן המצות, ואע"פ כן נעשו חביבין כרמון, בזכות מה על ידי (כ) שנצטמחו (פ"י שנתקבצו) בהר הכרמל, שנאמר ועתה שלח קבוץ אלי את כל ישראל אל הר הכרמל (שם שם יט). כמגדל דוד צוארך, זה מוכח שבנה, שנאמר וירפא את מוכח ה' ההרום (שם שם ל), שהיה אותו המוכח רפואה לישראל. אלף המגן, זכותן של שבטים, שנאמר ויקח אליהו שתיים עשרה אבנים כמספר שבטי בני יעקב (שם שם לא). כל שלטי הגבורים, זכות האבות שהזכיר, ולא הוא לעצמו, אלא כל שלטי הגבורים אינן תלויים אלא במגדל זה, ואיזה המגדל הזה, זה אברהם, שכל תפילתן תלויה בו. משה אמר זכור לאברהם (שמות לב יג), דוד אמר ה' אלהי אברהם יצחק וישראל אבותינו שמרה זאת לעולם (ד"א כט יח), וכן אמר אליהו ויגש אליהו הנביא ויאמר ה' אלהי אברהם יצחק וישראל (מ"א יח לו), לפיכך אלף המגן תלוי עליו :

פרק (פ) [פ"א] כתובים.

[א] למנצה בנגינות מוסור לאסף שיר נודע ביהודה אלהים (תהלים עו א ב). ושיה אשא דעי למרחוק (איוב לו ב). אמר הקביה אשא את אברהם למרחוק, קורא ממורח עיט [מארץ מרחק איש עצתי] (ישעי מו"א), מי שמודיע אותי בעולם, ולפועלי אתן צדק (איוב שם), למי שנעשה פועל, כשם שהפועל יגע במלאכתו, כך אברהם פועל בנסינות שנסהו הביה, אימתי והאמין בה (בראשית טו ו): [ב] ד"א אשא דעי למרחוק. זה יעקב, כשירד למצרים הודיע כוחו של הקביה, שנאמר ויברך את יוסף ויאמר האלהים אשר התהלכו אבותי לפניו (בראשית מח טו). אמר להן יהי רצון שתלכו כשם שהלכו אברהם ויצחק בדרכי המקום. הקבצו ושמעו (שם מט ב), ולמה קרא אותן, אלא אמר, אברהם זקני שני בנים היו לו יצחק וישמעאל, ישמעאל רשע, יצחק צדיק, וכן יצחק שני בנים היו לו עשו ואני, עשו שנא דרכי המקום, ואני אהבתי דרכי, ואני נתן לי י"ב בנים, תאמר חציין צדיקים וחציין רשעים, אמרו לו ה' יודעין אנו מה בלבך, שמע ישראל ה' אלהינו ה' אחד (דברים ו ד), כיון ששמע יעקב, מיד השתחוה, שנאמר וישתחו ישראל (בראשית מז לא), התחיל אומר ברוך

הערות ותקונים

נמצא בקרא רק בתפלת י"ח ברוך אתה ה' מנן אברהם. (כ) שנצטמח, הוסיף מהר"ם די לונאנו "פ"י שנתקבצו עיין לעיל הערה כ"א.

[כפ"א] ה' יודעין אנו מה בלבך שמע ישראל וגו' כיון ששמע יעקב מיד השתחוה, שנ' וישתחו ישראל התחיל אומר בשכמליו. מקור המאמר הוא בתנחומא הקדום ויחי אות מ',

שם כבוד מלכותו לעולם ועד. (ז) א"ר חנינא למה השתחוה, אלא השתחוה שלא יצא ממיטתו פסולת, אותה שעה נתקיים נודע ביהודה אלהים בישראל גדול שמו:

פרק (פ"א) [פ"ב] תורה.

[א] ויקרא יעקב אל בניו (בראשית מט א). ושיה כי לא שאול תורך (ישעי' לח יח), (ב) לא היה לך לומר ויקרא עשו אל בניו, שהוא היה גדול, ולמה לא עשה הוא (ז) דייתקי (פ"י צוואה) אלא יעקב, ויקרא יעקב, אלא (ז) בנוהג שבעולם (ז) אין לודיר (פ"י רוצה) עושה דייתקי, למה שאינו יודע אימתי הוא נהרג, ומי עושה דייתקי בני אבות, מי שהוא סת על מיטתו, כך חס לעשו לעשות דייתקי, למה שהוא לודיר, שנאמר הלעיטני נא סן האדם האדם הזה כי עיף אנכי (בראשית כה ל). (ס) ואין עיף אלא הורג, שנאמר אוי נא לי כי עיפה נפשי להורגים (ירמ"י ד לא). לפיכך אינו קורא לבניו, שנאמר לא ידעו ולא יבינו בחשיבה יתהלכו (תהלים פב ה). לכך כי לא שאול תורך וגומר חי חי וגומר, אב לבנים יודיע וגו' (ישעי' שם לח יח ויט), הוי ויקרא יעקב: [ב] ד"א ויקרא יעקב, ושיה כבוד אלהים הסתר דבר (משלי כה ב), את מוצא שהראה לו הקביה ליעקב אבינו מה שלא הראה לאברהם וליצחק, לא הראה לאברהם אלא מה שלפניו,

הערות ותקונים

אמרו לו שמע ישראל וגו' מיד וישתחו ישראל על ראש הסמך, התחיל לומר בלחישא בשכמ"ו. ובשיטה חרשה לב"ד הוא כלשון שהביא בעל אג"ב יודעין אנו מה בלבך כו', ועיין ב"ר פצית אות ג' מובא זה בסגנון אחר, ועיין פסחים ג"ז ע"א, וגם בתרגום ירושלמי עה"ת תרגם ענין כהדא ואמרין שמע ישראל ועני יעקב ואמר יהא שמיא רבה. (ז) א"ר חנינא למה השתחוה אלא השתחוה שלא יצא ממיטתו פסולת, כגמרא פסחים שם ונסתלקה ממנו שכונת אמר שמה חס ושלום יש במטתו פסול, וכתנחומא הנדפס מכבר יוחי אות ח' שמה יש במטתו פסולת, ומה שהביא המסדר בשם ר' חנינא לא מצאתי מובא זה בשם, רק בשיטה חרשה מובא בהתחלת הכאמר א"ר חנינא בנוהג שבעולם כו', ואין ספק שה' גם המאמר הזה בשיטה חרשה וחמר לפנינו ובעבור זה הכיאו המסדר בשם ר' חנינא.

[פ"ב] (ב) (ה) לא היה לך לומר ויקרא עשו אל בניו, נובע סן כתנחומא הקדום ויחי אות ח' כהוספות דברים, והובא בשיטה חרשה בהתחלתו. ועיין כתנחומא שם הערה ס'. (ז) דייתקי. הסיף מהר"ם די לונאנו, פ"י צוואה עיין לעיל פ"ו הערה פ"ו, ואולי הפירוש הי' כן באג"ב וגם כתנחומא שם נוסף בפנים, פ"י צוואה. (ז) בנוהג שבעולם אין לודיר עושה דייתקי למה שאינו יודע אימתי הוא נהרג. בשיטה חרשה איתא אמר ר' חנינא בנוהג שבעולם עבר אינו עושה דייתקי, ואין ספק אצלי שהי' כתוב אין לודיר עושה דייתקי והמעתיקים אשר לא ידעו הוראת המלה הציגו במקומה, עבר' ובשיטה חרשה הנדפס בסוף מדרש בראשית רבה ברפוס זיילנא הוסיף הסג"ה והביא בפנים ג"י אג"ב, וגם במקום שלפנינו מי עושה דייתקי, כני אבות, איתא בשיטה חרשה, בני חורין, וכן הובא בילקוט רמז קנ"ז כמו שהוא בשיטה חרשה, וכתנחומא הקדום שם נתקצר המאמר ואולי מקומע הוא. (ד) אין לודיר עושה דייתקי. המלה הוואת הביא המוספי סן שמ"ר סוף פ"ל ושם הובא בענין אחר ובעל ערוך השלם מכאן הוראתה צייר אריות והמסונה על מיתת חיות רעות בתיאטראות וקרקסאות והוא מוכרח ללחום עם החיות הרעות, ויען כי הוא אינו יודע אימתי הוא נהרג כי הוא תמיד בסכנה אינו עושה צוואה, והר"ם די לונאנו כתב בפנים הספר, פ"י רוצה" מפרש לפי הענין. (ס) ואין עיף אלא הורג כו'. פסיקתא

שנאמר כי את כל הארץ אשר אתה רואה וגומר (בראשית יג טו). ליצחק גור בארץ הזאת (שם כו ג). ליעקב הראה לו מה שבפניו ומה שלא בפניו, שנאמר והיה זרעך כעפר הארץ ופרצת ימה וקדמה וצפונה ונגבה (שם כח יד). הרי הראה לו ארבע רוחות העולם, כיון שבא לפטור מן העולם בא להודיע הכל לבניו, ו) אמר לו הקב"ה ומה יעקב כבוד אלהים הסתר דבר, כך את מודיע לבניך ז) מסטירין (פ"י סודות) שלי, אין הסידות אלו שלך, וכן שלמה אמר הולך רכיל מגלה סוד¹ (משלי יא יג), אין זו שלך, בלעם הרשע הוא אומר אראנו ולא עתה נדרך ככב סיעקב וקם שבט מִישראל וגומר והיה אדום ירשה וגומר. (במדרש כד יו ויח), זה הולך רכיל, אבל את נאמן רוח מנסה דבר (משלי שם): [ג] ד"א ויקרא יעקב, ושיה אחית שמורות עיני (תהלים עז ה). זה יעקב שהראה לו הקב"ה כל מה שעתיד לעשות, האיך הנביאים עומדים, האיך בית המקדש נבנה וחרב, והאיך גוג ומגוג עתידין לעלות על ה' ועל משיחו, והאיך יוצא הקב"ה ונלחם עמהם, בא להראות לבניו את הכל, שנאמר האכפו וגומר באחרית הימים. (בראשית מט א), ה) אימתי גוג ומגוג עולה, שנאמר באחרית הימים תהי' והביאותיך (אל) [על] ארצי (יחזקאל לח טו), אימתי בונה הקב"ה את ביתו, דכתיב והיה באחרית הימים נכון וגומר (ישעי' ב ב), עד אימתי המלכיות עומדות, שנאמר ואמרה אדוני מה אחרית (האלה) [אלה], כיון שבא להודיע הכל לבניו, נגלה עליו הקב"ה, ונמסרם לבו, שנאמר אחות שמורות עיני נפעמתי ולא אדבר (תהלים שם). ט) משל לסלך שעשה לאוהבו קסוליקוס (פ"י נאמן) שלו, האמינו על האוצרות של סלך, כיון שבא לסות קרא לבניו שיאמר להן היכן האוצרות של סלך, וידע הסלך ונגלה עליו, כיון שראה את הסלך נתבהל, ולא אמר מה שהיה מבקש לומר, אלא אמר הוי מכבדין את הסלך, כשם שכבדתיו אני, כך יעקב בקש להראות לבניו מה שעתיד להיות, מיד נתראה לו הקב"ה ולא מצא מה לומר, אלא אמר להן י) התיראו מן הקב"ה ושמעו לו, שנאמר ושמעו אל

הערות ותקונים

ד"כ פסקא זכור (כיג ע"א) ועיין ב"ב פ"ו ע"ב. ו) אמר לו הקב"ה ומה יעקב כבוד אלהים כך אתה מודיע לבניך מסטירין שלי אין הסידות אלו שלך. בשיטה חדשה ואף יעקב בקש לגלות את הקץ לבניו כו אמר לו הקב"ה כבוד אלהים הסתר דבר אין המרות הללו שלך, שני הולך רכיל מגלה סוד וגו', והמסדר מן אנ"ב הרוחב הדיבור, ז) מסטירין, מהר"ם די לונזאנו כתב "פ"י סודות", עיין לעיל פ"ה הערה יד. ח) אימתי גוג ומגוג עולה כו אימתי בינה תקב"ה את ביתו. עיין ב"ר פצ"ח אות א' ר' סימון אמר מפלת גוג ומהא להם, ר' יהודה אומר בנין בית המקדש הראה להם, ט) משל לסלך שעשה לאוהבו קסוליקוס שלו. מהר"ם די לונזאנו כתב "פ"י נאמן" מפרש לפי הענין, והמלה יצית ופ"י איש מסונה על כל דברי הכית (שאמציסאצער), והעריר הביא בשם הילסרנו ויקרא יעקב, לסלך שעשה לאוהבו קתיליכוס שלה האמינו על אוצרות שלו. והוא המשל שלפנינו, ובכ"ז פצ"ח אות ב' הובא המשל בסגנון אחר, ובתנחומא הקדום ותנחומא הנדפס מכבר וכן בשיטה חדשה הוא ניכר בסגנון אחר. י) התיראו מן הקב"ה ושמעו לו שני ושמעו אל יעקב אביכם. הוא כמו ושמעו לאל ישראל אביכם, וכן תראה בב"ר פצ"ח אות ג' ושמעו אל ישראל אביכם ר' יורן אמר שמעו לאל ישראל אביכם, ור' פנחס אמר אל הוא ישראל אביכם.

ישראל אביכם (בראשית מט ב), לכן נאמר אחות שמורות עיני וגומר. [ד] ד"א ויקרא יעקב. ושיה לכו בניו שמעו לי וראת ה' אלמדכם (תהלים לד יב). בשעה שהצדיקים נפטרים מן העולם, אינן מצוין לבניהם לא על ידי ממון, ולא על ידי נכסים, אלא בשביל יראתו של הקב"ה, וכן מוצא בדוד מה כתיב ויקרבו ימי דוד וגומר ושמרת וגו' (מ"א ב א וג), אף יעקב צוה לבניו בשביל יראתו של הקב"ה, שנאמר וראת ה' אלמדכם :

פרק (פ"ב) [פ"ג] נביאים.

[א] (א) אסוף אסוף יעקב כלך [קבץ אקבץ שארית ישראל] (מיכה ב יב). ושיה התקבצו ושמעו וגומר (בראשית מט ב). אעפ"י שאינו ידוע אימתי יום הדין, אלא הרי אני אומר לכם כשתאספו ותקבצו, אותה שעה אתם נגאלין, שנאמר אסוף אסוף יעקב כלך, מיד ויעבור מלכם לפניו וה' בראשם (מיכה שם יג). (ב) ראובן בכורי אתה (בראשית מט ג). שלא ראיתי קרי מימי אלא כך. כחי וראשית אוני (שם שם), שמיום שנולדת הייתי אומר שמא עולה ראובן לגג וימת, שמא ירד למטה ויפול, את הייתי ראשית אוני. (ג) יתר שאת ויתר עז (שם שם), (ד) וספני שעשית אותו

הערות ותקונים

[פ"ג] (ה) אסוף אסוף יעקב כלך ושיה התקבצו ושמעו. כ"ה בשתי ידות ואח"כ בכל הרפוסים מים סוף פרק שלפניו במלות יראת ה' אלמדכם. ואח"כ מתחיל פרק פ"ב [פ"ג] נביאים אסוף אסוף יעקב כלך, ואח"כ הובאו הדרשות על ברכת יעקב : ראובן בכורי אתה כו' אשר הוא המשיך על ויקרא יעקב אל בניו ויאמר האספו ואגידה לכם וגו' התקבצו ושמעו בני יעקב ראובן בכורי אתה (בראשית מ"א ב' ג') ואין שמץ דבר מדרשות על הכתוב מן מיכה אסוף אסוף ויתר תום הפרק הזה הוא בשתי ידות ואח"כ בכל הרפוסים פרק פ"ג [פ"ד] ומתחיל כתובים : שמע אלי יעקב וישראל מקוראי (ישע' מ"ה י"ב) וכאמת הפרק הזה איננו מתחיל בפסוק מכתובים רק בנביאים שמע אלי. יעקב וישראל מקוראי שהוא בישע' (מ"ה י"ב) רק ראה זה מצאתי כי בכ"ז מן אג"כ ההתחלה מן פס"ב [פ"ג] מתווכר למעלה לסוף פרק פ"א [פ"ב] וכך איחא שם : שנאמר וראת ה' אלמדכם : ד"א ויקרא יעקב אל בניו וגו'. אמר להם אעפ"י שאינו ידוע אימתי יום הדין אלא הריני אומר לכם כשתאספו ותקבצו אותה שעה אתם נגאלין שג' אסוף אסוף יעקב כלך [מיכה ב' י"ב] מיד ויעבור מלכם לפניו וה' בראשם [שם שם]. ובשתי ידות מתחיל בזה פרק בפני עצמו ומתחיל נביאים אסוף אסוף יעקב כלך ושיה התקבצו ושמעו אעפ"י שאינו ידוע אימתי יום כו' עד ויעבור מלכם לפניו וה' בראשם ובאמת הוא הסיום ספרק שלפניו, וכל הסאמר אשר לפניו ראובן בכורי אתה והדרשות על יתר השבטים ליתא בכ"ז מן אג"כ ואולי חסר דף אחד. ועל הפרק פ"ג [פ"ד] רשום בכ"ז נביאים. והוא הדרשות על פרק של נביאים אתר פרק חורר, ועל כתובים חסר לפניו וגם בכ"ז כי נאמר גליון האחרון מן הכ"ז אשר ה' כתוב בו הדרשות על כתובים. ובכ"ז נשלם בחמלות, ראשו כתם פו וז התורה, דכתיב בה הנחשדים סוחר וספר רב קווצותיו תלתלים אלו פרשיות של תורה וחסר הסיום הנמצא לפניו [פרק פ"ג אות ג'] שהן עשיות פסוקות כו' עד הסיום אם יתן איש את כל הון ביתו באהבה כו' יבזו לו. ובכ"ז נשלם הגליון האחרון בחמלות פרשיות של תורה. לכן בפס"ג [פ"ד] במקום "כתובים" צ"ל "נביאים" ועל כתובים חסר ונאמר. (ב) ראובן בכורי אתה, שלא ראיתי קרי מימי. ב"ר פצ"ח אות ד' ופצ"ט אות ו' במאמר המתחיל, לישנא אחרינא וכן בשיטת חדשה פרשה ב' א"ר לוי בר שלום שלא ראה קרי יעקב אביהם מ"ד שנה עד שנולד ראובן. ובתנחומא הקדום ויחי אות יא א"ר יהודה הלוי בר שלום וע"ש בהערה ג"ט. (ג) שמיום שנולדת הייתי אומר כו' עד את הייתי ראשית אוני. זה הוסיף המסדר וליתא בכל המקומות שרשמתי. ובכ"ר פצ"ח אות ד' כחי וראשית אוני שירוי חילי ושירוי

מעשה נמלו סמך שלשה כתרים, ונתנו לאחיק, בכורה ליוסף, כהונה ללוי, מלוכה ליהודה, אלולי כך, בכורי אתה, זה בכורה. (ס) יתר שאת, זה כהונה, שנאמר ונשא אהרן את עון הקדשים (שמות כה לח), יתר שאת, ראוי הייתי להיות מטהר אותן שהיה להן שאת, דכתיב לשאת ולספחת (ויקרא יד נו), ויתר עו זה מלוכה, שנאמר ויתן עזו למלכו (שי"ב י). פחו כמים (בראשית ס"ד. ו) שנו רבותינו שלשה משקין אסורים משום גילוי, המים והיין והחלב, (ז) מצא חלב גלוי וכן המים וכן היין ישפכו, כך את פחו כמים: (ח) ר"א פחו פחות פרצת חרפת זורית, (ט) כשם שהכלים שבהן משקין שופכן או מערן והן משיירין, אבל המים אינן משיירין, כך אף אתה, כיון שחטאת אל תותר כך: ר"א פחו כמים. י) כשם שהמים מטהרים לכל, כך תטהר מעונותיך, כשיבוא אותו שניצול מן המים, הוא נותן לך יל) דימוס, ומי הוא זה משה, דכתיב ותקרא שמו משה [ותאמר כי מן המים משיתהו] (שמות ב י), ואימתי הוא נותן לך דימוס, או חללת יצועי עלה (בראשית שם), כשיבוא לעלות אל הר העברים, ומה כתיב שם יחי ראובן ואל ימות וגומר (דברים לג ו). שמעון ולוי אחים (בראשית שם ה) וכי כולם לא היו אחים, י) אלא שניהם נעשו אחים לעשות דינה של דינה, שנאמר ויקחו שני בני יעקב שמעון ולוי וגומר (בראשית לר כה). כלי חסס י) סכרותיהם (בראשית ס"ה). לשון יונית הוא חרבותיהם, אמר יעקב אם יושבין שני שבטים הללו כאחת מתריבין את כל העולם, אלא הריני מסורן, אחלקם

הערות ותקנים

צערי שדיו בלשון ארמית התחלה וחילי תרגם כחי, ושדיו צערי דורש אוני מלשון צער, והר"ל והרד"ק הביאו על זה את דברי האג"כ שמיים שנולדת הייתי אומר שמא עולה ראובן לגג ויפול ושכא ירד למטה ויפול, את היית ראשית אוני. (ד) וספני שעשית אותה מעשה כו', פה חסר ובצ"ל ראוי היתה היה לך ליטול שלשה חלקים יתר על אחד הבכורה והכהונה והמלוכה, ועל זה מ"ם ובפני שעשית אותה מעשה נמלו כסך כו'. כמו שהוא בב"ר פס"ט ובשיטת חרשה ובסגנון אחר קצת בתנחומא שם, והוא בב"ר פצ"ה. (ה) יתר שאת זו כהונה, שני ונשא אהרן את עון הקדשים. בב"ר פצ"ט אות ו' ואין שאת אלא כהונה, דכתיב וישא אהרן את ידיו אל העם ויברכם (ויקרא ט' ט"ב). (ו) שנו רבותינו שלשה משקין אסורים משום גילוי. הוא כמסנה תרומות פ"ח מ"ד, ובעל אג"כ לקח זה כתנחומא הקדום ויחי אות י"ב. (ז) מצא חלב גלוי כו'. משונה הלשון בתנחומא שם. (ח) ר"א פחו פחות פרצת חרפת זרית, דורש פחו לשון נוסריקון, ובב"ר פצ"ה ופצ"ט ותנחומא פחות חטאת זנית, וכן יש לחקן לפנינו, ועיין בתנחומא שם הערה ס"י. (ט) כשם שהכלים שבהן משקין שופכן או מערן והן משיירין כו'. לקח מן תנחומא הקדום ושם משונה הלשון מהו כמים לא הנחת לך כלום אלא כמים, כיצד אדם מסנה חביות של רבש, הוא משייר בה קמעה, כשמערה בה מים אינה משייר כלום, כך לא שירתה לך כלום וכות אלא פחו כמים, ובב"ר פצ"ט מהו כמים אם יהא ביר אדם קיתון של מים והוא נשפך אינו משתייר בו כלום, אבל אם היה של שמן או של דבש משתייר בו, לכך אמר כמים אל תותר. י) כשם שהמים מטהרים לכל כו'. בתנחומא מובא בקצרה מה המים מסוהרין אף אתה כן נטהרתם, ובעל מסדר אג"כ תרחיב הרברים. יל) דימוס, פ' מחילה וסליחה. יג) אלא שניהם נעשו אחים לעשות דינה של דינה, בב"ר שם אחים הייתם כרינה, דכתיב ויקחו שני בני יעקב שמעון ולוי אחי דינה איש תרבו, ועיין שיטה חדשה דיה יתורה אתה יורוך אחיך, שמעון ולוי אחים וכלם אינם אחים כו' ומה שאב בעל אג"כ. יד) סכרותיהם לשון יונית הוא חרבותיהם, בב"ר פצ"ט אות ו' א"ר יוחנן לשון יוני הוא סכדין, ונוסף שם בפנים

ביעקב ואפיצם בישראל (שם שם ז.) יהודה אתה יודוך אחיך ירך בעורף אויבך (שם שם ח.) שהוא הרג לעשו, וכן משה אמר ידיו רב לו וגומר (דברים לג ז.) גור אריה יהודה (שם שם ט.) אתה בשמך שהודית, כך אמך אמרה, הפעם אודה את ה' (בראשית כט לה.) והודי במעשה תמר, וכל השבטים יודוך. מטרף בני עלית (שם שם ט.) מטרפה של תמר נתעלית, שכבר היתה מרופה היא ושני בניה, שנאמר הוציאוה ותשרף (שם לח כד.) אלא שהודית והצלת אותה ושני בניה, אף שלשה בניך חנניה מישאל ועזריה כשיושלכו לכבשן האש הן עולין שלמים. כרע שכב כארי (שם מט ט.) זה דוד המעומד ממך, שנאמר אשר לבו כלב האריה (שיב יז י.) יו אוסרי לגפן עירו [ולשרקה בני אתונות] (בראשית מט יא.) זה משיח שעתיד לעמוד ממך, שנאמר עני ורוכב על חמור ועל עיר בן אתונות (זכרי' ט ט.) ולשרקה וגומר. היכן נאסרין ישראל ומסרין עונותיהם בתחומו של יהודה בירושלים, לא יסור שבט מיהודה (בראשית מט י.) זה מלכות, ומחוקק (שם שם.) זה נשיא עד מתי, עד כי יבוא שילה (שם שם.) עד כי יבוא נשיא ים ויחזור המלכות לדוד, שנאמר ועבדי דוד נשיא בתוכם (יחזקאל לד כד.) וכן כתיב אחר ישובו בני ישראל ובקשו את ה' אלהיהם ואת דוד מלכם (הושע ג ה.) וכן הוא אומר ותאכל ותשבוע ותותר (רות ב יד.) ותאכל, זה הנגיד, שנאמר ולנגיד מסנו (דה"א ה ב.) ותשבוע זו

הערות ותקונים

פ"ג (בל"י) קורין לחרבות מכירין ונוסף בב"ד עפ"י התנחומא הנדפס מכבר שהביא מכותיהם לשון יוני שקורין לחרבות מכירין, ועיין בתנחומא הקדום ויחי חזקתה ס"ב. יי) יהודה אתה יודוך אחיך ירך בעורף אויבך, שהוא הרג לעשו. בשו"ט סטור י"ח אות ל"ב א"ר יהושע בן לוי מסורת אגדה יהודה הרג את עשו, אימתי בשעה שמת יצחק אבינו כו' עמד יהודה והורגו מאחוריו והוא שיעקב אבינו מברכו ירך בעורף אויבך, והעירוני שם בהערה רס"ח. נשנת בירושלמי כתובות פ"ב ה"ה. ומובא בילקוט ויחי רבו קס"ב וילקוט שמואל רמז קס"ג בשם שו"ט. והילקוט בפ' ויחי הביא מאמר הנסרא סומה י"ג ע"א שחשים בן דין הרגו בשעת קבורת יעקב, ואח"כ סתחיל אית דאמרי יהודה הרג את עשו, וכוונתו בהמלות, אית דאמרי לסאמר הסדרש שו"ט ועיין תוס' גיטין ג"ה ע"ב ד"ה ביהודה שכתבו זיל בירושלמי [הוא בגיטין פ"ה היו (דף מ"ו ע"א) וכתובות פ"א ה"ה (דף כ"ה ע"ג)] בראשונה גזרו גזרה על יהודה לפי שמסורת בירם מאבותיהם יהודה הרג את עשו. דכתיב ירך בעורף אויבך ותניא נמי בספרי [בכרעה פיסקא שמיח] ידיו רב לה. בשעה שהרג את עשו, ובכוסה י"ג ע"א דאמר חושים בן דין הרגו, שמא לא מת באותה הכאה עד שעמד עליו יהודה והרגו עכ"ל. ודבריהם נפלאים כי סדרשו חלוקת הם כסו שחראה במדרש שו"ט כי יהודה והרגו בשעת מיתת יצחק ולרעת חול' גם נסמא בכלי חושים הרגו במיתת יעקב, וגם במדרש פל"ט איתא שחושים הרגו ע"ש, ועיין גם בספר הישר. טו) אתה בשמך שהודית כו'. נובע מתנחומא הקדום ויחי אות י"ב. טז) מטרפה של תמר נתעלית. כ"ד פצ"ח אות ו' וכן בפצ"ט אות ח' ד"א מטרף מטרפה של תמר שהצלת ר' נפשות עצמך ותמר ושני בניה, א"ל הקב"ה אתה הצלת ר' אף אני אציל ר' מכני בניך דניאל חנניה מישאל ועזריה. ועיין בשיטה חדשה וכן במדרש שמואל פ"ט אות ו' וע"ש בהערה כ"ב. יז) אוסרי לגפן עירו זה מציח כו' שני עני ורוכב על חמור ועל עיר בן אתונות. במדרש כ"ד פצ"ח אות ט' ורבנן אמרי לכשיבוא אותו שכתוב בו עני ורוכב על חמור וכן בפצ"ט אות ח' ולשרקה בני אתונות, זה שכתוב בו עני ורוכב על חמור. יח) ויחזור המלכות לדוד. עיין רות רבה פ"ה אות ו' פסוק ויאמר לה בועז שנוצרה סן דוד המלכות לשעה. יט) וכת"א ותאכל

המלכות, ותותר זו נשיאות: וזולין לחוף וגומר (בראשית מט יג.) כ) שעושה ספינות, ופורש והולך ובא ומספיק לשבטו של יששכר, שהן עוסקין בתורה, שנאמר יששכר חמור גרם רובץ בין המושפטים. וירא מנוחה כי טוב וגומר (בראשית מט יד וטו). שיגע בתורה, שנאמר ומבני יששכר יודעי בינה לעתים [ראשיהם מאתים וכל אחיהם על פיהם] (דהיא"ב לג.) כג) מלמד שעמדו מאתים מנהדרין משבטו של יששכר, כג) כל אלו בכחו של זבולן, שיוצא במים ומביא להן, שנאמר שמה וזולין בצאתך ויששכר באהליך (דברים לג יח.) דן ירין עמו (בראשית מח טז.) זה מנוח, כז) יהי דן נחש (שם שם יז.) זה שמשון, כח) כשם שהנחש יוצא לעצמו (פי' יחיד), כך שמשון יוצא לעצמו והורג: דיא כשם שהנחש אם ילקה בונבו או במעיו אינו סת, כז) כיון שהוא לוקה בראשו סת, שנאמר הוא יושפך ראש (בראשית ג טו), כך היה שמשון אסרו אותו בידיו וברגליו ולא נודע כחו, כיון שגזוז ראשו, מיר ויסר כחו מעליו (שופטים טז יט), ואעפ"כ הנושך עקבי סוס [ויפול רוכבו אחר] (בראשית מט יז), שהוא אחז בשני העמודים והפיל את הבית, שנאמר וילפת שמשון וגומר, ויפול הבית על הסרנים וגומר (שם שם כט ול), כיון שראה אותו יעקב התחיל אומר לישועתך קויתי ה'

הערות ותקנים

ותשבע ותותר כי ברות רבה שם דורש ויצבט לה קלי שחורה לדור מלכותו אבל על הכתוב ותאכל ותשבע ותותר, ורש"י שם אוכל בעות'ו ואוכל לימות המשיח ואוכל לעתיד לבוא. כ) שעושה ספינות ופורש והולך ובא ומספיק לשבטו של יששכר שהן עוסקין בתורה. ב"ר פנ"ב אות ה' ופנ"ב אות ט' שהי' וזולין עוסק בפרגמטיא ויששכר עוסק בתורה כו', וכשיטה חדשה לב"ר וזולין לחוף ימים ישכון במחורותיו ויששכר בתורתו, ועור שם "ענין אחר" תובא כסגנון אחר ע"ש. כח) שג' יששכר חמור גרם רובץ בין המושפטים. בב"ר פנ"ב אות י' דיא יששכר חמור גרם כשם שהחמור מוען את המשא כך יששכר מוען את התורה, רובץ בין המושפטים אלו התלמידים שיושבים בארץ לפני חכמים כו'. בב"ר שם וירא מנוחה כי טוב זו תורה דכתיב כי לקח טוב נתתי לכם, כג) מלמד שעמדו מאתים מנהדרין משבטו של יששכר. בב"ר פנ"ב אות ה' ראשיהם מאתים וכל אחיהם על פיהם, (דהיא י"ב ל"ג.) מאתים ראשי מנהדראות היה יששכר מעמיד, וכל אחיהם על פיהם, וכך אחיהם מסכימים חלכה על פיהם כו'. וכן בב"ר פנ"ב אות י"ב והי' לסם עובר אלו מאתים ראשי מנהדראות שהי' משבטו של יששכר וכו'. מים וכו' כי כבר הובא לעיל בפנ"ב שתבאחי. כז) כל אלו בכחו של זבולן שיוצא במים ומביא להן, שנאמר שמה וזולין בצאתך ויששכר באהליך, ולא יששכר גדול וזה מובולן, אלא ע"י שהי' זבולן ספרש מישוב ועוסק בפרגמטיא ובא וגותן לחוף פיו של יששכר, נותן לו שרר בעמלו. לפיכך נקרא הפסוק על שמה שמה וזולין בצאתך ויששכר באהליך. היינו תוא מוקדם בקרא, ועיין כל זה בתנחומא הנדפס מכבר והי' אות י"א וזולין לחוף ימים קדם וזולין ליששכר כו' ע"ש וכשיטה חדשה התחיל ענין אחר מפני מה כך זבולן תהלת. כז) יהי דן נחש זה שמשון. עיין בב"ר פנ"ב אות י"ד נדרש על שמשון באופן אחר. כח) כשם שהנחש יוצא לעצמו כך שמשון יוצא לעצמו והורג. בתנחומא הנדפס מכבר והי' אות י"ב כל החיות סחלכות וזנות, ונחש יחיד, וכן בב"ר פנ"ב אות י"א כל החיות סחלכות וזנות וזנות אינו סחלך בדרך אלא יחיד, ומתר"ם די לונזאנו. הוסף באמצע, פי' יחיד, כז) כיון שתוא לוקה בראשו סת. בב"ר שם סת נחש זה כל כחו אינו אלא בראשו כך שמשון אם גולתתי וסר סמני כחי (שופטים

(בראשית מט יח). כו* גר גרוד יגורנו (שם שם יט), זה אליהו שמגרד שרשן של מיה. מאשר שמינה לחמו (שם שם כ), כו* שארצו מקדמת בפירות ושמן טוב עושה והוא מקריב שמן זית, שנאמר והוא יתן מערני מלך (שם שם): נפתלי אילה שלוהה (שם שם כא). שכולם עסוקין בתורה וחביבין לפני הקב"ה כאילות, שנאשר אילת אהבים ויעלת חן (משלי ה יט): כח בן פורת יוסף, בן פורת יוסף כשראה פרעה את החלום שאמרת לו את הכל שמא שם היית, שנאמר אין גבון וחכם כסוך (שם מא לט): עלי עין (בראשית מט כב). כט* בן שפרה ורבה ואין עין הרע נוגעת בהן, וכך בני יוסף אומרים ליהושע ואני עם רב עד אשר עד כה ברכני ה' (יהושע יז יד). אמר להן יהושע וכך אתם אומרים, ואין אתם מתיראין מן העין. אמרו לו כבר התפלל עלינו יעקב אבינו שלא תשלוט בנו עין הרע. שנאמר עלי עין: ל בנימין זאב יטרף (בראשית מט כז). שבתחומו בית המקדש נבנה, ומקריבין שם, את הכבש אחד וגוי' (במדבר כח ד). כיון שברך כל אחד ואחד לפי צרכו, עשה אותן שבמים, שנאמר כל אלה שבטי ישראל וגוי' (בראשית מט כח). אמר להן הרי ברכתי אתכם, שנאמר וזאת אשר דבר להם אביהם ויברך אותם וגוי' (שם שם, לא) יבוא אדם נאמן ויתתום ברכתי, ומי הוא זה, זה משה, שנאמר וזאת הברכה אשר ברך משה (דברים לג א):

הערות ותקונים

מ"ו (כו*) גר גרוד יגורנו. זה אליהו שמגרד שרשן של מ"ה. בביר פ"א אות ט' בא גר בא מי שעתיד לגרד משתיתן של אומות ומנו אליהו. כי אליהו משבט גר היה ומי' גרד לשון כריחה כד"א גרוד אילנא וכן ח"י דעתיד למגרעה משתיהון. כו* שארצו מקדמת בפירות ושמן טוב עושה והוא מקריב שמן זית. בביר פ"ח אות מ"ו שארצו שמנה, וכשיטה חרשה מאשר שמנה לחמו שהי' מספקין שמן המשחה, וכן מוכא בילקוט רמז קס"א, וכן מוכא בלקח טוב וסיים שהכרסל בחלק אשר היה וע"ש הערה צ'. כח* בן פורת יוסף בן פורת יוסף. דורש פורת כמו פותר בחיפן האותיות, וכן במדרש אגדה ויחי בן פורת יוסף שעל ירי הזתרון עלה לגדולה כו', וע"ש מה שכתבתי בהערה מ"ו. כט* בן שפרה ורבה ואין עין הרע נוגעת בהן. בתחלה דורש על בן פורת יוסף בן שפרה ורבה ואח"כ דורש על עלי עין אין עין הרע נוגעת בהן, וכן בשיטה חרשה בן פורת יוסף עלי עין מלמד שאין עין הרע שולט בהם, ובגמרא ברכות ג"ה ע"ב מונה ל"ו ע"ב אל תיקרי עלי עין אלא עולה עין שאין עין הרע שולט בידעו. ל בנימין זאב יטרף שבתחומו בית המקדש נבנה ומקריבין שם, את הכבש אחד וגוי'. הלשון מקוטע ובתנחומא הקדום ויחי אות מ"ו מסורש ד"א בנימין זאב יטרף מדבר בקרבן, בבקר יאכל עד, את הכבש האחד תעשה בבקר (במדבר כ"ח ד') ולערב יחלק שלל, ואת הכבש השני תעשה בין הערבים. (שם), וכן בשיטה חרשה נתקצר המאמר בבוקר יאכל עד אלו הקרבנות שמקריבין בבית המקדש דכתיב את הכבש האחד תעשה בבוקר. וזה הוא המקור לתרגום ירושלמי ויב"ע. ובתנחומא הגדס מכבר נוסף אחר זה ומדבר במוכח שהי' אמה אחת מן המזכה בחיך חלקו של בנימין ואעפ"כ לא היתה האש וזה מתוך חלקו, לקיים מה שנאמר חוסף עליו כל היום (דברים ל"ג), ובמדרש אגדה ויחי הביא ד"א בנימין זאב יטרף בחלקו של בנימין היה בית המקדש בנוי כו' ע"ש ובהערות שלי. לא יבוא אדם נאמן ויתתום ברכתי ומי הוא זה משה כו'. כשיטה חרשה

פרק (פ"ג) [פ"ד] כתובים.

[א] ה) שמע אלי יעקב וישראל מקוראי וגוי (ישעי' מח יב). ושיה אתם ראייתם אשר עשיתי וגומר, ועתה אם שמע תשמעו בקולי וגוי (שמות יט ד וה). לא באתם אלי אלא שתשמעו בקולי, הוי שמע אלי יעקב, איר אבהו לעתיד לבוא עתידין הכל להיות תמיהין כנגד מי ששמעו להקביה, ואמר מה הוא כך פלוני שישב ולא שנה מימיו ולא קרא, והרי הוא יושב עם האבות, ומסית עמהן, והקביה אומר להן מה לכם תמיהין, לא זכו אלו אלא מפני ששמעו לי בחייהן, שנאמר אוון שומעת תוכחת חיים בקרב חכמים תלין (משלי טו לא), הוי שמע אלי יעקב: [ב] ד"א שמע אלי יעקב, ושיה ולא אותי קראת יעקב (ישעי' סג כב), משל לסלך שהיה לו אוהב עני, ועשה לאותו עני משה, וקרא לבניו, הלך המלך מעצמו, ועמד לו באמצע הבית, ואמר לעני, לכל בניך קראת, ולי לא קראת, איני אוהבך, אמר לו בבקשה סמך, עני אני ולא עשיתי לפי כבודך, והייתי מתבייש לקרות אותך, אמר לו המלך חייך לא תתבייש, חביב לי שלך יותר ממה שמתקנין לי בפלטינ שלי, כך בשעת שבא יעקב אבינו ליפטר מן העולם, קרא לבניו, ואמר להן צואתו וברכך, והשרה אותן בכל הארץ, מיד נגלה עליו הקביה, ואמר לו יעקב לי את קורא, ולא אותי קראת יעקב, אמר לפניו רבש"ע מתבייש הייתי לקרותך, שאני עני, אמר לי אין את יודע שאם יקרא אותי עני, לו אני שומע, שנאמר זה עני קרא וה' שמע (תהלים לד ז), היה לך לקרות אותי עם בניך, אמר לי מתבייש הייתי, אמר לו חיו לך מבושה, שנאמר לא עתה יבוש יעקב וגומר (ישעי' כט כב), כיון שראו אותו בניו, התחילו משבחין להקביה ולענותותו שאינו מבוזה ליראיו, ומה כתיב אחריו כי בראותו ילדיו וגומר (שם שם), ואם כן שמע אלי יעקב, [ג] ד"א שמע אלי יעקב, אותן שנהרגין וקוראין בשמו, שנאמר כי עליך הורגנו וגומר (תהלים מד כג), וכן איוב אומר הן יקסלוני וגומר (איוב יג טו), כ) אותן שבכל שנה ושנה קוראין אותי, שנאמר כוס ישועות אשא וגוי (תהלים קטז יג); צרה ויגון אמצא וגוי (שם שם ג), אמרו לו הדורות הללו רבש"ע הראשונים היו להן האבות, וזכותן עומדת להן, אנו יתומים היינו ואין אב וגומר (איכה ה ג), אלא כתבת ואמרת אשר בך ירוחם יתום

הערות ותקונים

ואף משה כשעמד לברך את השבטים ממקום שפסק יעקב משם התחיל, שנאמר וזאת הברכה אשר ברך משה, וכן בביר פ"ק אות י"ב במאמר לישנא אתרינא עתיר אדם אחד כיוצא כי לברך אתכם ומסקים שפסקתי הוא מתחיל, שנ' וזאת הברכה, וכ"ה בתנחומים הנדפס מכבר אות ט':

[פ"ד] ה) שמע אלי יעקב וישראל מקוראי. מה רשום כתובים ובאמת הוא פסיק מנביאים רק הוא פרק מנביאים אחר פרק תורה, ופרק כתובים חסר עיין לעיל פרק פ"ג הערה א' ושם הארכתי, ומכאן נמצא בכ"ז מן אנ"כ ורשום, פ"רשת נביאים", כ) אותן שבכל שנה ושנה קוראין אותי, כ"ה גם בכ"י, והלשון בלתי מובן, ובכ"י מתחיל מה ד"א מקוראי, אותן

(הושע יד ד), אתה היית עוזר (תהלים י יד) פקדת על היתומים בתורה
בהרבה מקומות, ג) כי תבצור כרמך, כי תקצור, כי תחבוט, למה לגר
ליתום ולאלמנה [יהיה] (דברים כד יט כ כא), ואנו יתומים רחם עלינו,
רכתיב אשר בכ ירוחם יתום (הושע יד ד), עובדיה נתברך ביתו כשנעשו
בניו יתומים, יצחק אימתי נתברך, משהניחו אביו, שנאמר ויהי אחרי מות
אברהם ויברך אלהים את יצחק בנו (בראשית כה יא). השכמים כך וימת
יוסף וגומר (שמות א ו). ובני ישראל פרו וגוי' (שם שם ו). עניך על היתומים
אשר בכ ירוחם יתום, אמר להן עשו תשובה ואני מרפא משובתיכם, אמר,
הקביה עד שלא עשו תשובה פסקתי עמם שאני מרפא את משובתיכם,
שנאמר שוכו בנים שובבים ארפא משובתיכם (ירמ' ג כב) וכתיב ארפא
משובתם אוהבם נדבה (הושע יד ה), אהבה שאינה פוסקת אני אוהב
אתכם, יצחק היה קורא לעשו בכורו, ואני קורא ליעקב בני בכורי (שמות
ד כב), ובטלה בכורתו של יצחק, ונתקיימה בכורתו של יעקב, יצחק היה
אוהב את עשו, שנאמר ויאהב יצחק את עשו (בראשית כה כח), ואני אוהב
את יעקב, בטלה אהבתו של יצחק, ונתקיימה אהבתו של יעקב, כמה
נתקעו איה להטיל שנאה בינו לבינינו, ואין יכולין לבטל, שנאמר ד' מים
רבים לא יוכלו לכבות את האהבה (שה"ש ח ו). אלו האומות שנמשלו
כמים, שנאמר הוי המון עמים רבים כהמות ימים יהמיון ושאון לאומים
כשאון מים וגומר (ישעי' יז יב), ולא עוד אלא כמה איה הורגין בהן בישראל
בשביל להחזירם מאחר הביה, וכנסת ישראל אומרת להן אין אני יכולה
לכפור בו, שנאמר ומעי המו עליו (שה"ש ה ד), נפשי יצאה בדברו (שם
שם), משרדבר בסני שמע נפשי, והרי לבי חולה עליו, שנאמר כי חולת
אהבה אני (שם ב ה), אמרו לו איה מה דורך סדוד וגוי' (שם ה ט), אמרה
להן הרי אני מונה לכם שבחו ופורטת לפניכם מעשיו, ואתם יורעים שלא
לחנם חורני אחיריו, דורי צח ואדום (שם שם י), צח לישראל ואדום לעשו,
שנאמר מדוע אדום ללבושך (ישעי' סג ב), רגול מרבבה (שה"ש שם שם),
שאין ברבבות של מעלה כמותו. ראשו כתם פז (שם שם יא), זו תורה,
דכתיב הנחסדים מזהב ומפו רב (תהלים יט יא). קוצותיו תלתלים (שה"ש
שם, ה) אלו פרשיות של תורה, שהן עשויות פסוקות, שחורות כעורב
(שה"ש שם), זה הכתב: דא שחורות זו כנסת ישראל, שנאמר שחורה אני,
עיניו כיונים, זו חמה ולבנה, יריו גלילי זהב. זה הקשת, מעיו עשת שן, זה

הערות ותקונים

שכל שנת ושנה קוראין אותו, ג) כי תבצור כי תקצור כי תחבוט, וכ"א בכ"י ויש לתקן כי
תקצור כי תחבוט כי תבצור (דברים כד יט כ' כ"א). ד) מים רבים לא יוכלו לכבות את האהבה
אלו האומות שנמשלו כמים, וכיה במררש שה"ש רבה מית פזיק מים רבים, וש"א ריש פמ"ט
ושו"ט מסודר מ"ו אות ד' וע"ש בתערת כ"א, ה) אלו פרשיות של תורה, עד כאן הוא בכ"י
מן אג"ב ומכאן ואילך חסר כי נאבד הדף האחרון :

האזיר, שוקיו עמודי שש, אלו ההרים, מיוסדים על אדני פו, אלו יסודי
ההיכל, מראיהו כלבנון, זה בית המקדש, בחור כארזים, שהוא מהלך עם
הצדיקים, שנאמר והתהלכתי בתוכם (ויקרא כו יב). חכו סמתיים, בשעת
מתן חורה, וכולו סמתיים, כשהוא מקבל את השבים, אמרו להן אומות
העולם הואיל שמקבל את השבים, אנה הלך דודך היפה בנשים אנה פנה
דודך ונבקשנו עמך (שה"ש ו א), אמר הקביה איה משניאין אותי על בני,
ובני מאהבין אותי על כל האומות אלו אני נותן להם מאה עולמות מלאין
באהבה שאהבתי את בני, שנאמר אם יתן איש את כל הון ביתו באהבה
בוז יבזו לו (שה"ש ח ז):

מליך מדרש אגדת בראשית.

